การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมและศักยภาพเชิงพื้นที่ กรณีศึกษา: เทศบาลเมืองท่าโขลง จังหวัดปทุมธานี

The Study on Relationship between Social Capital and Site Potential: Case study of Thakhlong Municipality, Pathumthani

ภาวิณี เอี่ยมตระกูล[1] และ จิรวรรณ คล้ายลี[2]
Pawinee Iamtrakul[1] and Jirawan Klaylee[2]

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จังหวัดปทุมธานี 12121
Faculty of Architecture and Planning, Thammasat University, Pathumthani 12121, Thailand
E-mail: Iamtrakul@gmail.com[1], Klaileejira@gmail.com[2]

Received 10/1/2018 Accepted12/9/2018

บทคัดย่อ

การให้ความสำคัญกับต้นทุนทางสังคมอันเป็นพื้นฐานของการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนแปรเปลี่ยนไปตามการพัฒนาของเมืองทั้งเชิงมิติสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเมือง ส่งผลกระทบต่อแบบแผนการใช้ชีวิตประจำวันของคนเมืองทั้งมิติของการอยู่อาศัย รูปแบบการเดินทาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคม นอกจากนี้ ยังพบว่าปัญหาของการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินในปัจจุบันได้ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานที่ไม่สอดคล้องรองรับต่อความต้องการของเมืองที่หลากหลาย การศึกษานี้ ได้ทำการคัดเลือกเทศบาลเมืองท่าโขลง จังหวัดปทุมธานี เพื่อเป็นพื้นที่ต้นแบบในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมและศักยภาพเชิงพื้นที่ ด้วยการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรของปัจจัยเชิงสังคมที่ก่อให้เกิดการสร้างทุนทางสังคมผ่านการวิเคราะห์ศักยภาพเชิงพื้นที่ด้วยระบบภูมิศาสตร์สารสนเทศ (Geographic Information System: GIS) ผลการศึกษาพสามารถแบ่งกลุ่มความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมและศักยภาพเชิงพื้นที่ได้ทั้งหมด 8 กลุ่ม ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสังคมรวมถึงบริบทของลักษณะเชิงกายภาพ การจัดกลุ่มดังกล่าวสามารถสะท้อนทัศนคติและความต้องการของผู้อยู่อาศัยผ่านมิติเชิงสังคม อันเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มีบทบาทแตกต่างกัน โดยเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการนำไปสู่ขั้นตอนการเสนอแนะแนวทางในการวางแผนพัฒนาการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อส่งเสริมให้เกิดพื้นที่ซึ่งเอื้อต่อปฏิสัมพันธ์ภายในและระหว่างชุมชนในการสร้างทุนทางสังคม

คำสำคัญ

ทุนทางสังคม
ระบบภูมิศาสตร์สารสนเทศ
การวางแผนเมือง

Abstract

The importance of social capital has been changed according to the movement of urban development in term of socio-economic and environmental aspects. Physical transformation of urban development directly affected people living, particularly travelling pattern and social interactions. Furthermore, unplanned and insufficient development of urban infrastructure has also caused considerable impacts on daily activities. This study selected Tha-Khlong municipality, Pathumthani province as a case study for an analysis of the relationship between the social capital factors and the site potential factors. The finding of non-physical aspects would indicate social challenges that arise in the study area. Moreover, spatial analysis through the Geographic Information System (GIS) would show spatial allocations of infrastructure services and level of social dimensions. Next statistical technique of cluster analysis could address eight groups of clustering that present of socio-economic profiles of lifestyles in the study area. Their different behaviors could explain current challenges and opportunities. Finally, land use planning guidelined enhancing social interaction and social capital improvement would be mentioned.

Keywords

Social Capital
Geographic Information System [GIS]
Urban Planning

1. ที่มาและความสำคัญ

การพัฒนาเมืองในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านมิติทางเศรษฐกิจและสังคม ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพของเมือง ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยของแผนพัฒนาและนโยบายในระดับชาติ ดังจะเห็นได้จากการเจริญเติบโตของเมืองที่แปรผันตามการเจริญเติบโตของภาวะเศรษฐกิจและประชากร ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 – 2557 โดยมีอัตราการขยายตัวของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติเพิ่มสูงขึ้น (Bank of Thailand, 2015) ส่งผลให้กรุงเทพมหานครและปริมณฑล เป็นพื้นที่ดึงดูดประชากรกลายเป็นพื้นที่แหล่งทุน ประกอบกับแรงผลักดันจากพื้นที่ชนบทที่ขาดแคลนการส่งเสริมการลงทุน และประสบปัญหากับภัยธรรมชาติบ่อยครั้ง จึงทำให้เมืองกลายเป็นจุดหมายปลายทางที่สำคัญของการอยู่อาศัยและแหล่งงาน (Li & Lin, 2017) ดังจะเห็นได้จากรูปที่ 1 ซึ่งแสดงรูปแบบการขยายตัวของพื้นที่เมืองอันบ่งบอกถึงสัดส่วนการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมืองซึ่งเป็นทิศทางเดียวกันกับการเติบโตของเศรษฐกิจและจำนวนประชากรที่อยู่อาศัยในกรุงเทพมหานคร โดยการพัฒนาเมืองดังกล่าวไม่เพียงส่งผลต่อมิติเชิงกายภาพที่เป็นรูปธรรม ทั้งยังส่งผลต่อรูปแบบการใช้ชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามวิถีสังคม เนื่องจากเติบโตอย่างไร้ทิศทาง (urban sprawl) และยังส่งผลกระทบทั้งรูปแบบการอยู่อาศัย การเดินทาง และปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนเมือง (Fistola, 2011) กล่าวคือ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมานั้น การวางผังเมืองของประเทศไทยมีแนวทางของการออกแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินในรูปแบบของพื้นที่เชิงเดี่ยว โดยเป็นการแบ่งย่านตามพื้นที่ของแต่ละเขตและสร้างให้เส้นทางคมนาคมเป็นตัวเชื่อมโยงรูปแบบการเดินทางและสร้างรูปแบบการทำกิจกรรมของแต่ละพื้นที่ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาเป็นรูปแบบพื้นที่ขนาดใหญ่ (superblock) (Nattawut, 2012) ซึ่งส่งผลกระทบอย่างมากต่อการดำเนินชีวิตและการทำกิจกรรมต่าง ๆ อีกทั้งระบบขนส่งมวลชนที่ไม่สะดวกต่อการเดินทางส่งผลให้คนจึงนิยมใช้ยานพาหนะส่วนบุคคล ส่งผลกระทบต่อการลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านถนนควบคู่ไปกับการพัฒนาระบบขนส่งมวลชนจึงยิ่งทำให้ภาครัฐสิ้นเปลืองงบประมาณ (Iamtrakul, Raungratanaamporn & Shinpiriya, 2017) อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันหลายหน่วยงานได้เล็งเห็นถึงทิศทางที่ไม่สอดคล้องของการพัฒนาที่ผ่านมา ประกอบกับโครงสร้างพื้นฐานที่ยังไม่สามารถตอบโจทย์รูปแบบการดำเนินชีวิตของคน จึงทำให้ปัญหารูปแบบการใช้พื้นที่ที่ไม่สอดคล้องกับรูปแบบของการดำเนินชีวิตเริ่มบั่นทอนปฏิสัมพันธ์ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนเมืองทั้งพฤติกรรมของการใช้พื้นที่และทุนทางสังคม ตลอดจนการขับเคลื่อนและพัฒนาเมืองจำเป็นต้องอาศัยการสร้างความสอดคล้องของการพัฒนาระหว่างการใช้พื้นที่และปฏิสัมพันธ์ของคนทั้งในระดับบุคคล ระดับชุมชน ระดับเมือง และระดับองค์กร เพื่อให้เป็นพื้นฐานของการสร้างต้นทุนทางสังคมที่สามารถต่อยอดการพัฒนาไปสู่มิติอื่น ๆ (Fistola, 2011) จึงทำให้ปัจจุบันนักวางแผนเมืองเริ่มให้ความตระหนักและเข้ามามีบทบาทต่อการแก้ไขปัญหาของเมืองเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะการบูรณาการด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินให้สอดคล้องกับการพัฒนาพื้นที่ ด้วยการสร้างรากฐานทางสังคมอย่างเข้มแข็งและใช้พื้นฐานของการพัฒนาอย่างยั่งยืนเพื่อส่งเสริมให้เกิดต้นทุนทางสังคม

ทั้งนี้ พื้นฐานของการพัฒนาเมือง จำเป็นต้องมีการรักษาอัตลักษณ์ของความเป็นพื้นที่ โดยจะต้องไม่ละเลยความเป็นพื้นถิ่นและรูปแบบทางสังคมอันเป็นพื้นฐานของการสร้างทุนทางสังคม แต่การพัฒนาเมืองของประเทศไทยที่ผ่านมากลับไม่ได้สร้างพื้นฐานให้กับการพัฒนาด้วยการเจริญเติบโตของเมืองที่มุ่งหวังผลกำไรทางเศรษฐกิจ (Office of the National Economic and Social Development Board, 1961) ทำให้การออกแบบพื้นที่ละเลยการให้ความสำคัญกับพื้นที่ทางสังคม โดยเฉพาะการออกแบบพื้นที่สวนสาธารณะหรือศูนย์กลางชุมชนที่ไม่เอื้อให้เกิดการใช้งานพื้นที่อย่างเต็มประสิทธิภาพ ในขณะที่การสร้างต้นทุนทางสังคมไม่ใช่เพียงการส่งเสริมรูปแบบของการมีส่วนร่วมเท่านั้น (participation) แต่ยังเป็นการสร้างความรู้สึกไว้เนื้อเชื่อใจกันระหว่างคนในชุมชน (trust) ความรู้สึกเป็นเจ้าของในชุมชน (sense of belongings) รวมถึงการสร้างเครือข่ายทางสังคม (networking) ซึ่งเปรียบเสมือนขุมทรัพย์ของชุมชนที่สามารถพัฒนาเป็นพื้นฐานของการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ แต่ทั้งนี้ด้วยความหลากหลายทางสังคมและบริบทเชิงพื้นที่ที่แตกต่างกัน จำเป็นต้องออกแบบด้วยความเข้าใจในบริบทของพื้นที่ให้เอื้อต่อการตอบสนองต่อการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนทั้ง 3 มิติ ได้แก่ (1) มิติทางด้านสังคม (2) มิติทางด้านเศรษฐศาสตร์ และ (3) มิติทางด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งจำเป็นต้องพัฒนาไปพร้อมๆ กัน ซึ่งทำให้เป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืนยังคงอยู่เป็นเพียงแนวคิดและทฤษฎีที่ไม่สามารถนำมาปรับใช้กับการวางแผนเมืองของประเทศไทยได้

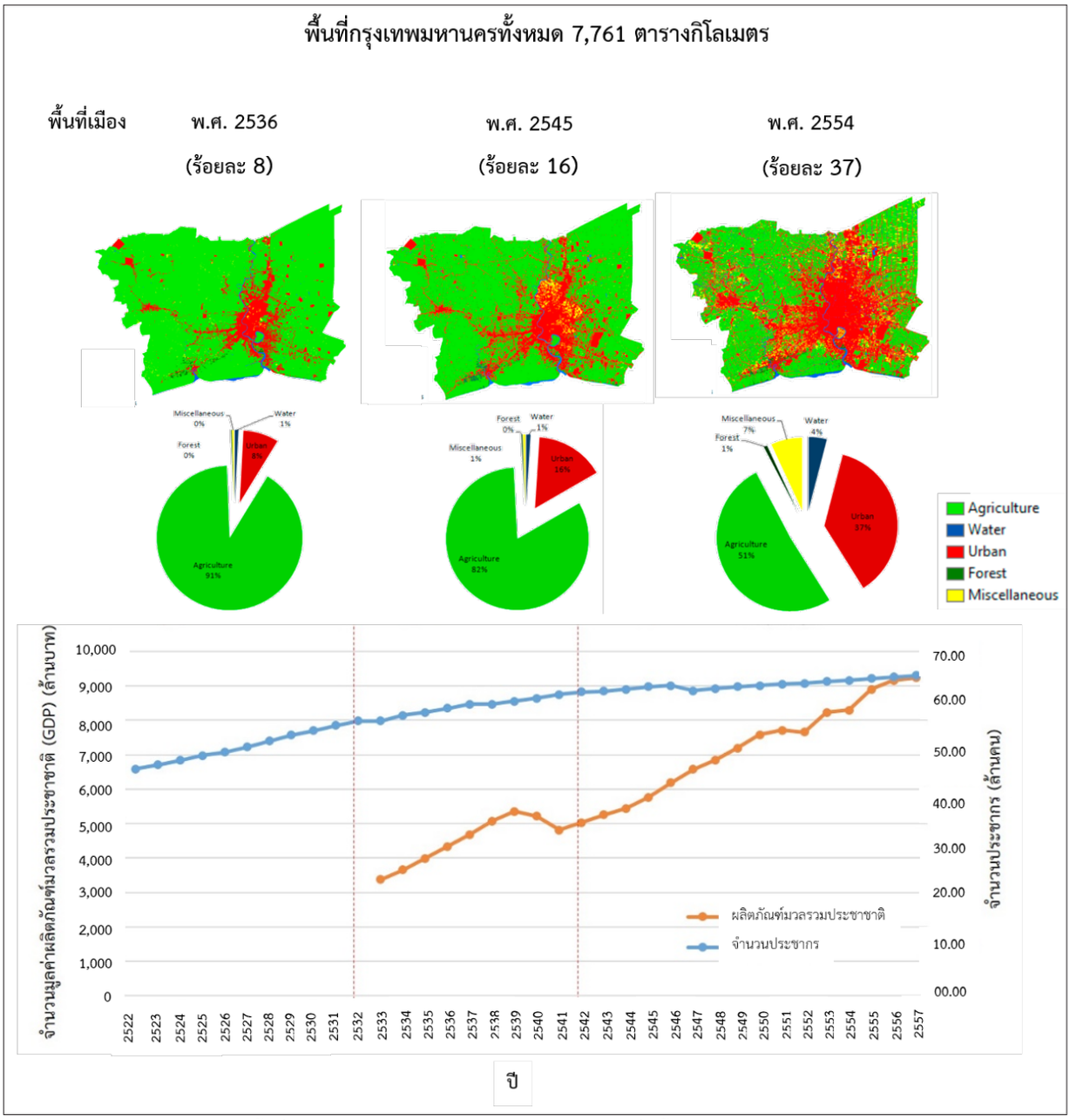

รูปที่ 1 การเติบโตของเมืองเขตพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลและอัตราการเพิ่มขึ้นของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (Trend of urban growth in Bangkok and its vicinities and its gross domestic product (GDP))

ที่มา: Bank of Thailand, 2015

ดังนั้น จะเห็นว่า แนวทางการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพนั้นจำเป็นต้องบูรณาการให้เกิดการพิจารณาปัจจัยต่าง ๆ ที่ซับซ้อนทางสังคมและหลากหลายศาสตร์ ผนวกกับการใช้เครื่องมือที่สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านต่าง ๆ ของเมืองได้ (Iamtrakul & Klaylee, 2018, pp. 49-67; Poomchalit & Suzuki, 2018, pp. 17-34) โดยเฉพาะความสัมพันธ์ของรูปแบบเชิงพื้นที่และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยมีผลกระทบต่อต้นทุนทางสังคมที่มีความหลากหลาย ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและพื้นฐานทางสังคมในแต่ละบริบทที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ แนวทางดังกล่าว นอกจากจะสามารถทราบถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและสังคมอันได้รับผลมาจากการพัฒนาเมืองแล้ว ยังสามารถเพิ่มประสิทธิภาพต่อการประเมินสถานการณ์เชิงลึกของต้นทุนทางสังคมในปัจจุบันได้ และนอกจากจะทราบถึงปัจจัยเสี่ยงต่าง ๆ ซึ่งส่งผลกระทบทางสังคมโดยเฉพาะปัจจัยที่เกี่ยวกับด้านผังเมือง อาทิ รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน ความหนาแน่นของการใช้พื้นที่ รูปแบบและระบบของโครงข่ายถนน รวมถึงรูปแบบการสัญจร ยังต้องสามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ

ปัจจัยอื่น ๆ เช่น รูปแบบกิจกรรม ลักษณะของพื้นที่ และการวิเคราะห์เชิงสถิติเชิงพื้นที่ นอกจากนี้ ยังสามารถปรับใช้และหาแนวทางอันเหมาะสมต่อการแก้ไขปัญหาอีกด้วย ทั้งนี้ เนื่องจากปัญหาดังกล่าวมีบริบทในหลายมิติและมีความซับซ้อน ดังนั้น การป้องกันและแก้ไขปัญหาจึงจำเป็นต้องมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบ รวมถึงต้องทราบถึงสถานการณ์และแนวโน้มของปัญหาทุกด้านอย่างเท่าทัน เพื่อนำไปสู่แนวทางการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้อง

2. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษานี้จะทำการทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับวิวัฒนาการของการวางแผนเมือง เพื่อเป็นแนวทางของการออกแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินรวมถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการวางแผนเมืองของประเทศไทย โดยพิจารณาปัจจัยด้านโครงสร้างพื้นฐาน กายภาพของเมือง เศรษฐกิจ ประชากร สังคมและสิ่งแวดล้อม และแนวทางการศึกษาด้านความสัมพันธ์ทางลักษณะทางกายภาพของเมืองและต้นทุนทางสังคม (social capital) รวมถึงการพัฒนาต้นทุนทางสังคมควบคู่กับการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2.1 วิวัฒนาการและแนวคิดในการวางแผนเมืองและชุมชน

แนวคิดของการพัฒนาแบบตาราง (grid plan) เป็นยุคเริ่มต้นของการวางแผนและพัฒนาเมือง หลังจากนั้นเริ่มมีการวางผังเมืองและออกแบบเป็นรูปแบบจัตุรัส (plaza) ที่มีลักษณะการใช้เป็นพื้นที่สาธารณะ มีการออกแบบระบบถนนรวมถึงระบบโครงสร้างเมือง จวบจนมาถึงในช่วงยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม การวางผังเมืองเริ่มเน้นระบบคมนาคมขนส่ง และการสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ จึงก่อให้เกิดการเดินทางที่ต้องใช้ยานพาหนะส่วนบุคคล รวมถึงเกิดการสร้างถนนทางหลวงสายใหญ่จำนวนหลายสาย ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เนื้อเมืองอย่างมาก จนมาถึงหลังคริสต์ศตวรรษ 1960 ได้เริ่มมีการวางแผนเมืองให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ เพื่อสนับสนุนการใช้ชีวิตประจำวันของผู้อยู่อาศัยในเมือง และการใช้พื้นที่สาธารณะ รวมถึงกิจกรรมในพื้นที่เมืองมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม จากเป้าหมายของการใช้สอยพื้นที่ทำให้เกิดการวางผังแบบโซนนิ่ง (zoning) จึงทำให้การให้คุณค่าของพื้นที่เมืองในระดับชุมชนลดลง และจะเห็นได้ว่าจากรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินมีความชัดเจน แต่ไม่มีความหลากหลายของการทำกิจกรรม จึงทำให้พื้นที่เมืองขาดความหลากหลายและความมีชีวิตชีวา

ดังนั้น จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะเห็นได้ว่าปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาเมืองในมิติต่าง ๆ ได้ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เมือง ประชากร และสิ่งแวดล้อม ทำให้นักวางแผนเมืองพยายามหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา และริเริ่มเสนอแนวทางของการพัฒนาเมือง เช่น การสร้างเมืองกระชับ (compact city) ด้วยการเน้นการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีความหลากหลาย และเชื่อมต่อกันด้วยการเดินทางที่ไม่ใช้เครื่องยนต์ (non-motorized) รวมถึงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงด้านการวางแผนเมือง ด้วยการรักษาความมีชีวิตชีวาของเมืองและการส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน ตลอดจนการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมให้มากยิ่งขึ้น (Newman & Kenworthy, 1989 as cited in Carmona, Heath, Oc & Tiesdell, 2003, pp. 33-34) ทำให้ในการศึกษาครั้งนี้จึงเน้นการศึกษาด้านการประเมินปัจจัยด้านกายภาพของเมืองที่มีอิทธิพลต่อระดับทุนทางสังคมอันสามารถเหนี่ยวนำต่อการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนให้สามารถเกิดขึ้นในประเทศไทยได้

2.2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาเมืองและการวางผังเมืองในประเทศไทย

การพัฒนาเมืองของประเทศไทยมีอิทธิพลมาจากยุคสมัยและนโยบายของการพัฒนา อันเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งมีเนื้อหาถึงความสำคัญในการกำหนดทิศทางและการวางแผนในการพัฒนาประเทศ นอกจากนี้ ยังมีข้อกำหนดทางผังเมืองที่มีผลบังคับทางผังเมืองและข้อบัญญัติท้องถิ่นเพื่อนำไปสร้างเครื่องมือและส่งเสริมและสนับสนุนขั้นตอนในการปฏิบัติ ทั้งนี้ปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาเมือง โดยมีรายละเอียด ดังนี้

(1) ปัจจัยด้านโครงสร้างพื้นฐาน และกายภาพของเมือง

การเพิ่มขึ้นของประชากรและทิศทางการขยายตัวของเมืองทำให้เกิดการกระจุกตัวของประชากรอย่างหนาแน่นบริเวณใจกลางเมือง ซึ่งลักษณะการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ทางกายภาพ ส่งผลกระทบต่อการเจริญเติบโตของเมืองและโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะด้านโครงข่ายคมนาคม และจากการศึกษา พบว่า การพัฒนาทางด้านคมนาคมขนส่งที่ผ่านมาเน้นเฉพาะการขยายพื้นที่ถนนจึงส่งผลให้เมืองมีพื้นที่ครอบคลุมพื้นที่ขนาดใหญ่กว่าเท่าที่ควร จึงทำให้ประชาชนที่อยู่อาศัยบริเวณชานเมือง จำเป็นต้องเดินทางโดยเฉลี่ยมีระยะทางไกลมากขึ้นเมื่อต้องการเข้าสู่พื้นที่ใจกลางเมืองเพื่อทำกิจกรรม และในขณะเดียวกัน ภาครัฐ

ต้องแบกภาระในการลงทุนเพื่อให้มีการคมนาคมโดยเฉลี่ยต่อหัวของประชากรมีค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น โดยข้อมูลจาก Transport Data and Model Center II (TDMCII), (Office of Transport and Traffic Policy and Planning, 2004) มีการแสดงถึงอัตราส่วนการใช้รถส่วนบุคคล รถยนต์ และรถจักรยานยนต์ มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 55 ในขณะที่สัดส่วนการใช้รถขนส่งมวลชนมีเพียงร้อยละ 45 นอกจากนี้ยังต้องเสียเวลากับรถติดบนท้องถนนเฉลี่ยร้อยละ 23 ต่อปีของเวลาทั้งหมดในแต่ละปีอีกด้วย

(2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ

การเปลี่ยนแปลงของด้านกายภาพได้รับผลกระทบมาจากการเปลี่ยนแปลงไปตามนโยบายของแต่ละช่วงสมัย โดยการพัฒนาเมืองปัจจัยสำคัญมาจากแรงผลักดันทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก จึงทำให้ประเทศไทยเริ่มให้ความสนใจในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างจริงจังเมื่อมีการจัดตั้งสภาเศรษฐกิจแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2502 เนื่องจากรัฐบาลในสมัยนั้นเล็งเห็นว่าผลผลิตทางเศรษฐกิจที่ประเทศไทยผลิตได้นั้นยังไม่มีเสถียรภาพทางด้านราคา ซึ่งไม่สามารถสู้กับสินค้าอุตสาหกรรมที่มาจากต่างประเทศได้ รวมถึงเศรษฐกิจของประเทศก่อนหน้านี้ขึ้นอยู่กับสินค้าเกษตรกรรมเพียงไม่กี่ชนิดจึงได้มีการวางแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรก เมื่อปี พ.ศ. 2504 หลังจากนั้นเศรษฐกิจของประเทศไทยได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นทุกปี ดังรูปที่ 2

โดยภาครัฐจะทำหน้าที่ในการส่งเสริมด้านการพัฒนาและวางแผนเมือง ดังนี้ (1) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อให้เกิดแรงจูงใจในการผลิตและการบริโภค (2) ส่งเสริมการลงทุนภายในประเทศ เพื่อสร้างฐานการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมและการจ้างงานภายในประเทศ (3) ส่งเสริมการท่องเที่ยว เพื่อกระตุ้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้เกิดการขยายตัวมากยิ่งขึ้น จะเห็นว่าปัจจัยด้านเศรษฐกิจถือเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการขยายตัวของพื้นที่เมืองอย่างไร้ทิศทาง เนื่องจากการกำหนดทิศทางของพัฒนาประเทศในช่วงแรกมุ่งเน้นในการพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจ และไม่ได้มีการวางนโยบายถึงรูปแบบของการพัฒนาเมืองจึงทำให้จุดเริ่มต้นของการพัฒนาเมืองไม่ได้รับการควบคุม ทำให้กลายเป็นปัญหาเมืองที่ไม่สามารถแก้ไขได้

(3) ปัจจัยด้านประชากร

สำหรับด้านประชากรช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2325 – 2443 ซึ่งเป็นช่วงแรกของการก่อตั้งเมืองหลวง การเพิ่มจำนวนประชากรนั้นค่อนข้างช้ามาก เพราะในขณะนั้นเป็นช่วงที่มีการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นเขตเมือง โดยมีพื้นที่เพียง 18 ตารางกิโลเมตร จึงทำให้มีจำนวนประชากรเพียง 600,000 คน ต่อมาหลังจากเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้นำไปสู่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการอุปโภคบริโภค รองรับกับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น จากเดิม 1.6 ล้านคน เมื่อปี พ.ศ. 2491 เป็น 5.4 ล้านคน ในปี พ.ศ. 2529 และเพิ่มเป็น 5.6 ล้านคน เมื่อปี พ.ศ. 2542 จนถึง พ.ศ. 2559 กรุงเทพมหานครมีประชากรประมาณ 6.8 ล้านคน (คิดเป็นร้อยละ 9.1 ของจำนวนประชากรทั้งประเทศ) และสำหรับกรุงเทพมหานครและปริมณฑล มีประชากร ประมาณ 11.6 ล้านคน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการเติบโตของจำนวนประชากรในกรุงเทพมหานครที่เกิดจากการย้ายถิ่นฐานจากชนบทเข้าสู่เมือง ทำให้ประชากรในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยส่งผลอย่างมากต่อการใช้พื้นที่ด้วยการใช้ที่ดินที่มีอยู่อย่างจำกัด ทำให้เกิดการใช้พื้นที่แนวดิ่ง (vertical housing) ซึ่งมีผลต่อรูปแบบความสัมพันธ์ของคนที่ลดลง ดังรูปที่ 3

(4) ปัจจัยด้านสังคม

จากการพัฒนาแผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมา ส่งผลให้ประเทศไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะทางด้านสังคม อันจะเห็นได้จากการเจริญเติบโตของเมืองที่เปลี่ยนแปลงรูปแบบทางกายภาพของพื้นที่จากชนบทกลายเป็นพื้นที่เมืองมีอิทธิพลสำคัญที่ทำให้รูปแบบของสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ตาม พบว่า การเจริญเติบโตของเมืองที่ผ่านมาไม่ได้มีส่วนสนับสนุนการถึงปัจจัยด้านสังคมเท่าที่ควร อีกทั้งยังก่อให้เกิดความไม่สมดุลของการพัฒนา รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่กำลังเสื่อมโทรม อีกทั้งเมืองยังคงขยายตัวอย่างไร้ทิศทาง (urban sprawl) เนื่องจากระบบการวางผังเมือง ขาดแบบแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน และการวางแผนสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่เหมาะสม จึงทำให้ไม่สามารถสร้างความเชื่อมโยงของการพัฒนาให้มีบทบาทที่ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาทางด้านกายภาพ สิ่งแวดล้อม และสังคม

(5) ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม

แนวทางการพัฒนาสิ่งแวดล้อมเมืองนั้นควรมุ่งเน้นให้การพัฒนาเมืองที่มีการพิจารณาขีดความสามารถในการรองรับของเมืองในอนาคต เพื่อมิให้เกิดปัญหาด้านต่างๆ โดยเฉพาะปัญหามลพิษ การแก้ไขปัญหาการกำจัดขยะ การบำบัดน้ำเสีย และการจัดหาแหล่งน้ำดิบของเมือง นอกจากนี้ ควรสนับสนุนและส่งเสริมให้ท้องถิ่นดำเนินการจัดทำแผนปฏิบัติการสิ่งแวดล้อมเมือง ซึ่งได้มีการจัดทำตัว

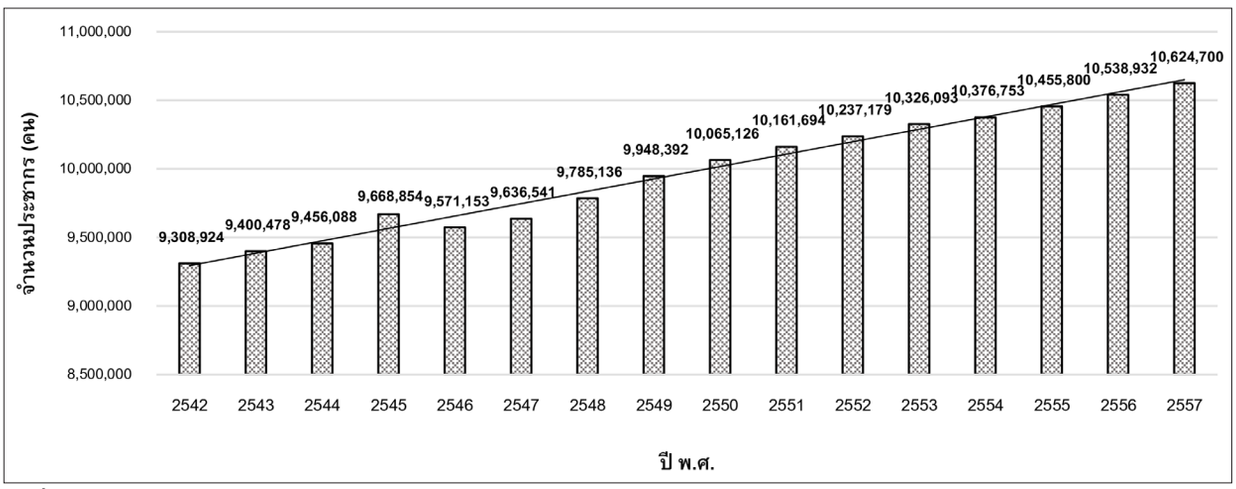

รูปที่ 2 แนวโน้มการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจของประเทศไทยจำแนกรายภาคการผลิต (Trend of economic in Thailand by different sectors)

ที่มา: Bank of Thailand, 2015

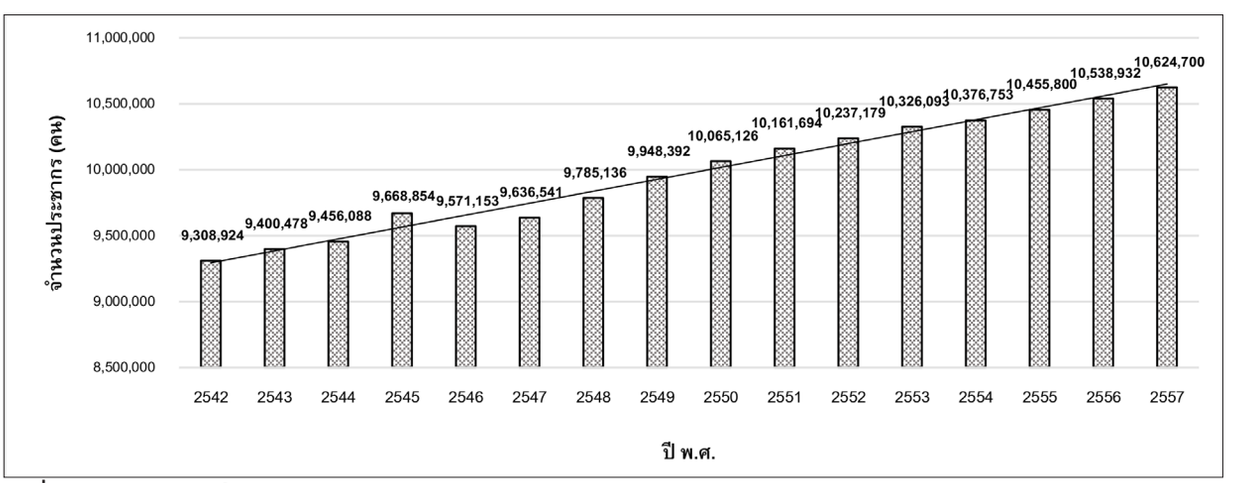

รูปที่ 3 จำนวนประชากรในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล (Trend of population in Bangkok and its vicinities)

ที่มา: กรมการปกครอง, 2557

ชี้วัดสิ่งแวดล้อมเมือง รวมถึงบรรจุแผนปฏิบัติการทางด้านสิ่งแวดล้อมเมืองเข้าในแผนประจำปีของเทศบาล เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริง และส่งเสริมให้ท้องถิ่นจัดการปัญหามลพิษด้วยตนเองมากขึ้น รวมถึงให้ท้องถิ่นจัดทำแผนการจัดการมลพิษชุมชนร่วมกัน เพื่อลดปัญหาด้านการขาดแคลนพื้นที่และการต่อต้านจากประชาชน อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มแรงจูงใจให้ท้องถิ่นในการเพิ่มพื้นที่สาธารณะของเมืองอีกด้วย (Lisnund, 2016)

2.3 แนวคิดและทฤษฎีทางสังคม

ทฤษฎีสังคม หมายถึง คำอธิบายเรื่องของคนและความสัมพันธ์ระหว่างคนตามหลักเหตุผล และความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ของคน หรือระหว่างคนต่อคน คนต่อกลุ่ม คนต่อสภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่องตามระเบียบกฎเกณฑ์โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน (Office of the Royal Society, 2003, p. 371) ทำให้ทฤษฎีสังคมตามความหมายดังกล่าว จึงมีขอบเขตกว้างขวาง เป็นคำอธิบายเกี่ยวกับคนแต่ละบุคคล กลุ่มคน ความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างๆ รวมไปถึงคำอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (Sanyawiwat, 1991) ได้ให้ความหมายว่า คือ คำอธิบายปรากฏการณ์สังคมอย่างใดอย่างหนึ่งตามหลักเหตุผล โดยแสดงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของปรากฏการณ์สังคมนั้น จนสามารถที่จะพยากรณ์ปรากฏการณ์สังคมในอนาคตได้ ทฤษฎีสังคมมีความหมายกว้างตามทฤษฎีของจิตวิทยา ซึ่งอาจหมายถึง

เรื่องของแต่ละบุคคลก็ได้ (psychology studies human interaction of individuals) หรืออาจหมายถึงทฤษฎีด้านรัฐศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องของอำนาจของคนหลายคนที่มีความเกี่ยวข้อง หรืออาจหมายถึงทฤษฎีทางด้านเศรษฐศาสตร์ อันเป็นเรื่องการศึกษาคนหลายคนกับวัตถุในการผลิต การจำหน่าย จ่ายแจกผลิตภัณฑ์ และบริการในการอุปโภคบริโภค และอาจเป็นทฤษฎีทางสังคมวิทยา อันเป็นเรื่องของรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์หรืออาจจะเป็นทฤษฎีของมานุษยวิทยาที่ว่าด้วยเรื่องของคนที่มีแบบแผนการคิด การกระทำหรือวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ทฤษฎีทางสังคมจึงคล้ายกับแนวคิดทางสังคมที่มีประเด็นเกี่ยวข้องกับคนและความสัมพันธ์ระหว่างคน รวมทั้งระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม แต่ก็มีความแตกต่างกันที่ทฤษฎีเป็นข้อความที่เป็นไปตามหลักเหตุผล มีระบบและสามารถพยากรณ์ปรากฏการณ์ในอนาคตได้ โดยสามารถศึกษาได้จากแนวคิดและวิวัฒนาการของทฤษฎีต้นทุนทางสังคม

จากรากฐานแนวคิดของทุนทางสังคม มีการนิยามไว้ว่า “เป็นการรวมทรัพยากร (สถาบัน องค์กร และบุคคล) ทั้งที่เป็นจริงมีศักยภาพเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายที่มั่นคง มีความสัมพันธ์และยอมรับซึ่งกันและกัน” จากนั้นเริ่มมีการเสนอแนวคิดที่กล่าวว่า ทุนทางสังคมมีลักษณะคล้ายกับทุนในรูปแบบอื่น ๆ ซึ่งทุนทางสังคมสามารถสร้างโอกาสในการทำงานให้บรรลุเป้าประสงค์มากขึ้น ซึ่งจะไม่สามารถบรรลุสิ่งเหล่านี้ได้หากขาดทุนทางสังคม หลังจากนั้น Robert Putnam (1993) ได้เริ่มนำแนวคิดทุนทางสังคมมาประยุกต์ร่วมกับการวิจัยอย่างเป็นรูปธรรมและศึกษาถึงผลลัพธ์ โดยเสนอแนวคิดทุนทางสังคมว่า เป็นลักษณะเด่นขององค์กรทางสังคม เช่น ความไว้วางใจ (trust) บรรทัดฐาน (norms) และเครือข่าย (networks) ซึ่งสามารถปรับปรุงประสิทธิภาพของสังคมด้วยการส่งเสริม เกื้อหนุนการร่วมมือในการดำเนินงานซึ่งกันและกัน ซึ่งความเชื่อศรัทธาเป็นกลไกในการเกื้อหนุนให้ระบบการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของชาวบ้าน

ดังนั้น จะเห็นว่า จุดมุ่งหมายของทุนทางสังคม คือ การสร้างความสัมพันธ์ทั้งระดับบุคคลและองค์กรให้เกิดขึ้น (Linn, 2001) อาจกล่าวได้ว่าชุมชนใดมีทุนทางสังคมที่น้อย ย่อมหมายถึง ความเป็นชุมชนน้อยตามไปด้วย เนื่องจากคนในชุมชนขาดความคุ้นเคย และการมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และเป็นการยากในการสร้างความร่วมมือของคนในชุมชนหรือแม้แต่การช่วยเหลือกันในละแวกบ้าน (Morrison, 2003) รวมไปถึงสิ่งแวดล้อมที่ไม่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กันย่อมปฏิเสธการเกิดต้นทุนทางสังคม นอกจากนี้แล้วยังพบความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมที่ดีนำไปสู่สุขภาพที่ดีอีกด้วย

2.4 แนวคิดต้นทุนทางสังคม

Robert Putnam (1993) ให้ความหมายของคำว่า “ทุนทางสังคม” ไว้ว่าเป็นไปในลักษณะขององค์กรทางสังคม เช่น เครือข่าย บรรทัดฐาน และความไว้วางใจของสังคมที่มีต่อคนในสังคม ซึ่งจะอำนวยและประสานประโยชน์ให้กับสังคม โดยมีความไว้วางใจ บรรทัดฐานและเครือข่าย เป็นหลักสำคัญ ความร่วมมือจะประสบความสำเร็จก็ต่อเมื่อได้มีการเชื่อมต่อถึงกันและไว้วางใจซึ่งกันและกัน หรือที่เรียกว่าทรัพยากรทางศีลธรรม (moral resource) ซึ่งทุนประเภทนี้มีลักษณะที่พิเศษ หากใช้จะยิ่งเพิ่มและไม่ได้ลดลงอย่างทุนแบบอื่นซึ่ง Christiaan Grootaert และ Thierry van Bastelaer (2002) มองการสร้างทุนทางสังคมเป็นไปในเชิงของความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร หน่วยงาน และภาคประชาชน โดยสรุปว่าทุนทางสังคมหมายถึงระบบความสัมพันธ์และคุณค่าที่เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ซึ่งสนับสนุนการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ โดยจำแนกทุนทางสังคมออกเป็น 2 รูปแบบ คือ ทุนทางสังคมทางด้านโครงสร้าง (structural social capital) เป็นลักษณะโครงสร้าง การดำเนินไปของสังคมที่ไม่สามารถประเมินค่าได้ เช่น รูปแบบพฤติกรรมหรือทัศนคติที่ได้รับการยอมรับโดยทั่วไป คุณค่าร่วมบรรทัดฐานในการตอบแทนและการไว้วางใจซึ่งกันและกัน และอีกรูปแบบคือทุนทางสังคมด้านภูมิปัญญา (cognitive social capital) เป็นลักษณะนามธรรมไม่สามารถตีค่าได้ เช่น ทัศนคติที่ได้รับการยอมรับเป็นบรรทัดฐานของการไว้ใจซึ่งกันและกัน และ Pier Bourdieu มองการสร้างทุนทางสังคมเป็นไปในเชิงเศรษฐกิจ โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

(1) ทุนทางสังคมเป็นแหล่งรวมความสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่มและเครือข่ายทางสังคม

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดจากสมาชิกของกลุ่มเป็นทุนทางสังคม เพราะเป็นแหล่งรวมของการคบค้าสมาคมของสมาชิก ดังนั้น จะเห็นว่า ความเป็นสมาชิกกลุ่มสามารถสร้างทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อทุนประเภทอื่น ๆ หลายด้าน จึงเกิดแนวคิดของการสร้างการมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืนเพื่อให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน ซึ่งก็คือ การสะสมทุนทางสังคมนั่นเอง

(2) ทุนทางสังคมจะแปรเปลี่ยนเป็นทุนเศรษฐกิจในที่สุด ตัวอย่างเช่น ค่าใช้จ่ายในการเล่าเรียน (ทุนทางเศรษฐกิจ) จะนำไปสู่การได้รับการยอมรับทางวิชาชีพ (ทุนทางวัฒนธรรม) และจะถูกแปรเปลี่ยนเป็นทุนทางเศรษฐกิจโดยการมีงานทำตามความต้องการของตลาดในที่สุด

ดังนั้น สามารถสรุปได้ว่า ทุนทางสังคมเป็นพื้นฐานของการสร้างทุนประเภทอื่น ๆ โดยเป็นผลจากลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับ ความไว้ใจ ความเกื้อกูลกัน ความสนิทสนม ซึ่งความสัมพันธ์ในรูปแบบนี้ในหลายระดับ ตั้งแต่ความสัมพันธ์ในระดับครอบครัว ชุมชน ไปจนถึงระดับองค์กร เป็นต้น ซึ่งความสัมพันธ์เหล่านี้สามารถนำมาสร้างประโยชน์ หรือนำไปสู่การรวมกลุ่มแก่คนที่อยู่ในระยะพื้นที่เดียวกันเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ หรือประโยชน์ในด้านอื่น ๆ ซึ่งท้ายที่สุดแล้วจะสามารถเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายใหญ่ ๆ ได้ นอกจากนี้ การออกแบบพื้นที่มีส่วนสำคัญและมีจำกัดเนื่องจากพื้นที่เมือง มีความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงในเชิงกายภาพ ซึ่งมีผลต่อด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก ทำให้พื้นที่ทางสังคม อย่างเช่น พื้นที่เพื่อส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ของชุมชน เป็นต้น จำเป็นต้องมีการออกแบบให้สามารถใช้งานที่สามารถตอบโจทย์ทั้งในเชิงสังคม และเศรษฐกิจ ซึ่งถือเป็นประเด็นที่สำคัญและท้าทายต่อการพัฒนาเมืองในอนาคต

3. ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษานี้มุ่งเน้นที่การศึกษาปัจจัยทางกายภาพที่เกี่ยวข้องในกับรูปแบบการพัฒนาเมือง ที่อาจส่งผลกระทบต่อทุนทางสังคมโดยเน้นให้เกิดการนำไปสู่การกำหนดข้อเสนอแนะ เพื่อกำหนดแนวทางในการวางแผนเมืองและเสริมสร้างทุนทางสังคมให้สอดคล้องกับรูปแบบการพัฒนาเมืองที่เกิดขึ้น โดยได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพของเมืองที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของทุนทางสังคม โดยนำไปสู่การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของบริบททั้งสองอัน จึงกำหนดพื้นที่ศึกษาเป็นพื้นที่เทศบาลเมืองท่าโขลง จังหวัดปทุมธานี และแบ่งพื้นที่ศึกษาออกเป็น 6 รูปแบบ ตามลักษณะของกิจกรรมปัจจุบันในพื้นที่ ประกอบด้วย พื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย ที่อยู่อาศัยที่มีความหนาแน่นปานกลาง พื้นที่พาณิชยกรรม พื้นที่อุตสาหกรรม พื้นที่ประเภทสถานศึกษา และพื้นที่บริเวณศาสนสถาน โดยได้จำแนกพื้นที่ออกเป็น 68 กริด โดยมีขนาดพื้นที่ต่อกริดเท่ากับ 1,000 x 1,000 ตารางเมตร ดังแสดงรายละเอียดในรูปที่ 4

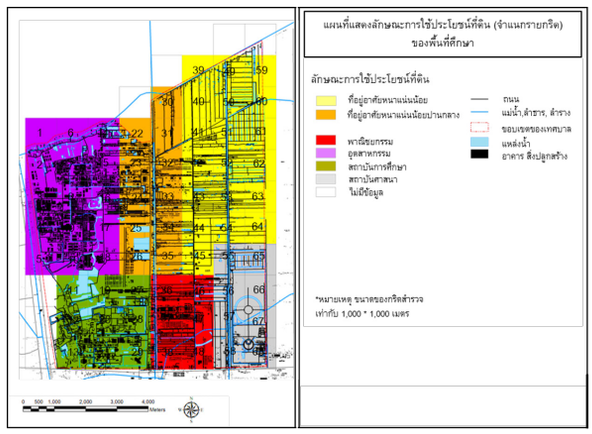

รูปที่ 4 การแบ่งพื้นที่ในการวิเคราะห์สำหรับพื้นที่ศึกษา (Zoning for data collection in the study area)

4. วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ได้กำหนดโครงสร้างการวิเคราะห์เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางกายภาพ ดังรูปที่ 5 ทัศนคติที่มีต่อสภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตและทัศนคติที่มีต่อการรวมกลุ่มอันมีอิทธิพลต่อระดับทุนทางสังคม ซึ่งจะถูกทำการวิเคราะห์ในเชิงสถิติ (statistic) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลและทำการวิเคราะห์ ดังนี้

(1) ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงเดือนมิถุนายน–กรกฎาคม ในปี พ.ศ. 2558 โดยเป็นข้อมูลจากสอบถามจำนวน 400 ชุด และกระจายตามในบริเวณเทศบาลท่าโขลง พื้นที่ศึกษาแบ่งออกเป็น 6 รูปแบบ ดังรูปที่ 4 โดยจำแนกแบบสอบถามออกเป็น 6 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ปัจจัยด้านสุขภาพและการมีส่วนร่วมของชุมชน

ส่วนที่ 2 ปัจจัยด้านเครือข่ายทางสังคมและทุนทางสังคม

ส่วนที่ 3 ความพึงพอใจต่อสภาพแวดล้อมของชุมชน

ส่วนที่ 4 ความสุขในการอยู่อาศัยภายในชุมชน

ส่วนที่ 5 รูปแบบการเดินทางและการเข้าถึงบริการโครงสร้างพื้นฐาน

ส่วนที่ 6 ปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบด้วยข้อมูลด้านเศรษฐกิจและสังคม และประเภทของที่อยู่อาศัยและสถานะของการอยู่อาศัยเนื่องจากมีผลต่อการสร้างทุนทางสังคมของการช่วยเหลือระหว่างเพื่อนบ้าน รวมถึงความรู้สึกเป็นเจ้าของและการไว้ใจซึ่งกันและกันของคนในชุมชน

(2) วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อศึกษา ความแตกต่างของ

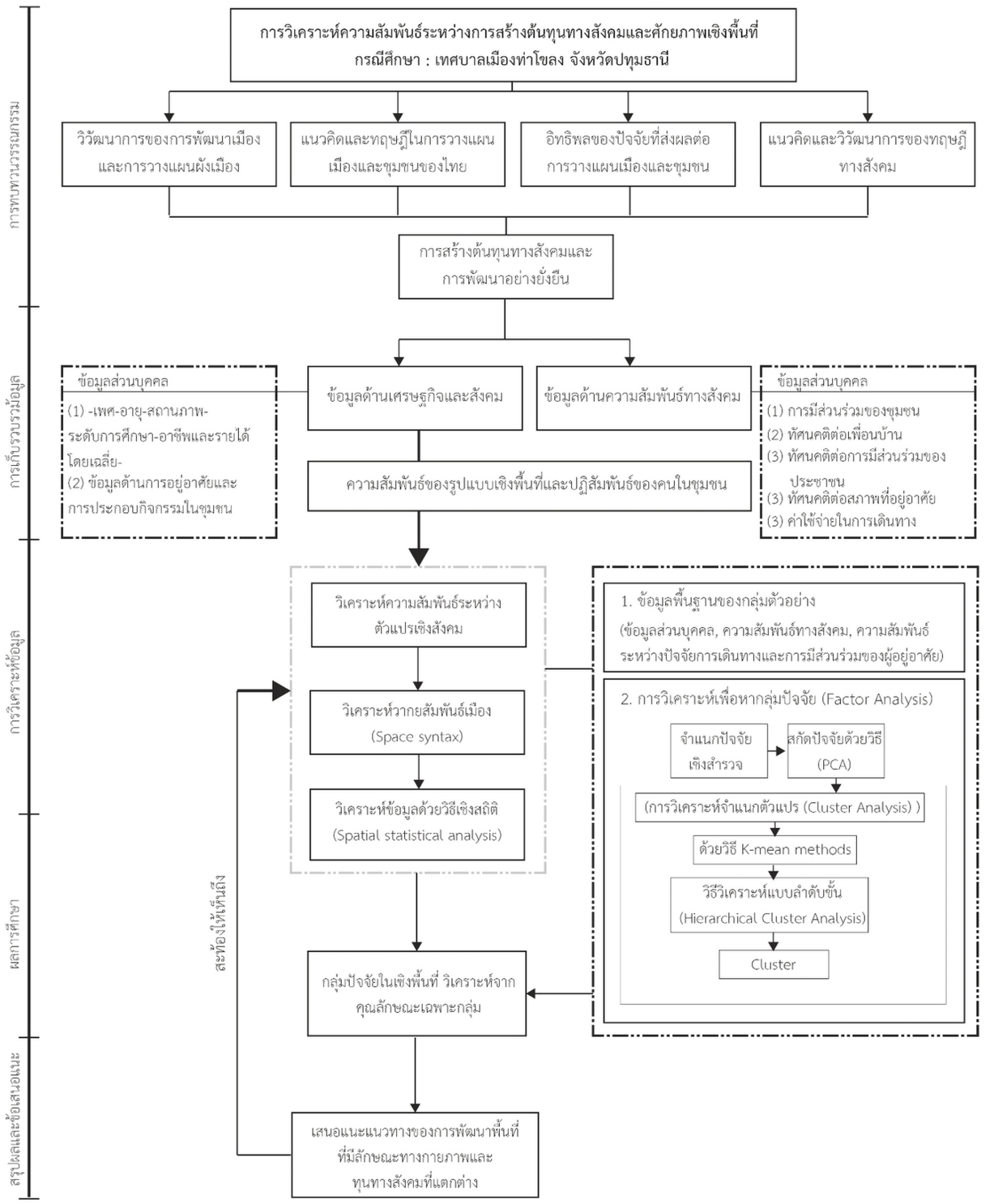

รูปที่ 5 กรอบแนวคิดการวิจัย (Framework of analysis)

กลุ่มทางสังคมซึ่งได้รับอิทธิพลจากความแตกต่างกันของลักษณะเชิงพื้นที่ นอกจากนี้ การเก็บรวบรวมข้อมูลยังถูกออกแบบให้ได้มาซึ่งข้อมูลด้านการอยู่อาศัยและการประกอบกิจกรรมในชุมชนอันรวมถึงระยะเวลาของการอยู่อาศัย พฤติกรรมการเดินทาง พฤติกรรมการเข้าใช้พื้นที่และทัศนคติที่เกี่ยวกับการเข้ารับบริการในชุมชน สภาพที่อยู่อาศัยและการมีส่วนร่วมของกิจกรรมในชุมชน หลังจากนั้นจึงหาความสัมพันธ์ของปัจจัยทุนทางสังคมและศักยภาพเชิงพื้นที่ ด้วยการวิเคราะห์รูปแบบตารางหลายตัวแปร (cross - tabulation) โดยวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างในด้านต่าง ๆ และลักษณะด้านสังคมและเศรษฐกิจทั้งข้อมูลการอยู่อาศัย และการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ดังนั้น จะเห็นว่าเน้นการพิจารณาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระดับของการมีส่วนร่วม (participation) ระดับของความรู้สึกเชื่อใจกันระหว่างคนในชุมชน (trust) ระดับความรู้สึกเป็นเจ้าของในชุมชน (sense of belongings) ทัศนคติด้านความปลอดภัยในชุมชน (security) และระดับของเครือข่ายทางสังคม (networking) เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านทุนทางสังคมและปัจจัยส่วนบุคคล

(3) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีเชิงพื้นที่ (spatial statistical analysis) ด้วยการประยุกต์ใช้เครื่องมือระบบภูมิศาสตร์สารสนเทศ (Geographic Information System: GIS) โดยวิเคราะห์ร่วมกับปัจจัยด้านศักยภาพในการพัฒนาเชิงพื้นที่ (Potential Surface Analysis: PSA) ระดับโครงข่ายเมือง (urban network analysis) และวากยสัมพันธ์เมือง (space syntax) (ดังแสดงรายละเอียดผลการวิเคราะห์ในรูปที่ 6)

(4) วิเคราะห์ร่วมกับปัจจัยด้านศักยภาพเชิงพื้นที่เพื่อวิเคราะห์หากลุ่มปัจจัย (factor analysis) และนำมาหาปัจจัยที่มีคุณลักษณะเฉพาะที่เหมือนและแตกต่างกันของแต่ละกลุ่มปัจจัย โดยใช้วิธีการจำแนกปัจจัยเชิงสำรวจ (explanatory factor analysis) เพื่อลดทอนจำนวนตัวแปรที่มีลักษณะทางสถิติที่คล้ายกันให้เป็นปัจจัยเดียวกัน จากนั้นวิเคราะห์ด้วยวิธีการสกัดปัจจัยด้วยวิธี Principal Component Analysis: PCA

(6) จัดกลุ่มปัจจัยด้วยวิธีวิเคราะห์กำหนดกลุ่มปัจจัย (cluster analysis) เพื่อหาแนวทางของการพัฒนาพื้นที่เพื่อสร้างทุนทางสังคมอันมีบริบทที่แตกต่างกันตามการใช้ประโยชน์ที่ดินและลักษณะกายภาพ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

4.1 การวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคล

(1) ข้อมูลด้านเศรษฐกิจและสังคม ประกอบด้วยข้อมูลส่วนบุคคล อันได้แก่ ข้อมูลเพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้โดยเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่าง โดยจากการสำรวจ พบว่า ส่วนใหญ่ของผู้ตอบแบบสอบถามเป็นเพศหญิงมากที่สุด ร้อยละ 64.80 และส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรสแล้วกว่าร้อยละ 71.80 ส่วนระดับการศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับอนุปริญญา/ปริญญาตรีมากที่สุดร้อยละ 50.80 ด้านการประกอบอาชีพส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างประจำมากที่สุดร้อยละ 50.80 และส่วนใหญ่ของกลุ่มตัวอย่างอยู่ในช่วงกลุ่มอายุระหว่าง 31–40 ปี คิดเป็นร้อยละ 36.80 และส่วนใหญ่ของกลุ่มตัวอย่างมีรายได้โดยเฉลี่ยอยู่ที่ 20,001–30,000 บาทต่อเดือน คิดเป็นร้อยละ 27.30

(2) ข้อมูลด้านการอยู่อาศัย ประกอบด้วย ข้อมูลอันเกี่ยวเนื่องกับการอยู่อาศัย โดยจากการสำรวจ พบว่าส่วนใหญ่แล้วกลุ่มตัวอย่างอาศัยอยู่ในบ้านเดี่ยวมากที่สุดร้อยละ 46.80 โดยส่วนใหญ่จะอยู่ในลักษณะของลูกบ้านและผู้เช่า และระยะเวลาในการอยู่อาศัย ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่น้อยกว่า 5 ปี มากที่สุด ร้อยละ 32.80 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด (แสดงดังรูปที่ 7)

จากข้อมูลในรูปที่ 7 จะเห็นว่า ลักษณะของกลุ่มตัวอย่างนั้นมีความหลากหลาย ทั้งในด้านความมั่นคงทางที่อยู่อาศัยและลักษณะของการอยู่อาศัย ในขณะที่ภาพรวมของระดับการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างนั้นส่วนมากอยู่ในระดับสูง นอกจากนั้น กลุ่มตัวอย่างส่วนมากเป็นกลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้ระดับต่ำถึงปานกลาง อีกทั้งอาชีพนั้นค่อนข้างมีความหลากหลาย ปัจจัยเหล่านี้ย่อมส่งผลต่อทัศนคติของการอยู่อาศัยและความต้องการของการเข้าใช้พื้นที่ และแสดงให้เห็นว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนมากเป็นกลุ่มตัวอย่างที่มีแนวโน้มของการเป็นผู้อยู่อาศัยใหม่ (new comer) โดยส่วนมากจะย้ายมาอยู่ในพื้นที่ศึกษาในช่วง 5–10 ปีที่ผ่านมา และมีแนวโน้มที่ลดลงดังรูปที่ 7 และเมื่อพิจารณาจากระดับอายุของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นกลุ่มวัยกลางคนและมีแนวโน้มเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ เมื่อพิจารณาในมิติของการอยู่อาศัย พบว่า พื้นที่ศึกษานั้นมีลักษณะของพื้นที่ที่เริ่มมีลักษณะของเมือง มีผู้อยู่อาศัยใหม่เข้ามาพักอาศัยในพื้นที่มากขึ้น

4.2 การวิเคราะห์ข้อมูลด้านความสัมพันธ์ทางสังคม

(1) ด้านการมีส่วนร่วมกิจกรรมของชุมชน (ตารางที่ 1) มีทั้งหมด 8 กลุ่มปัจจัย พบว่า ส่วนใหญ่ของกลุ่ม

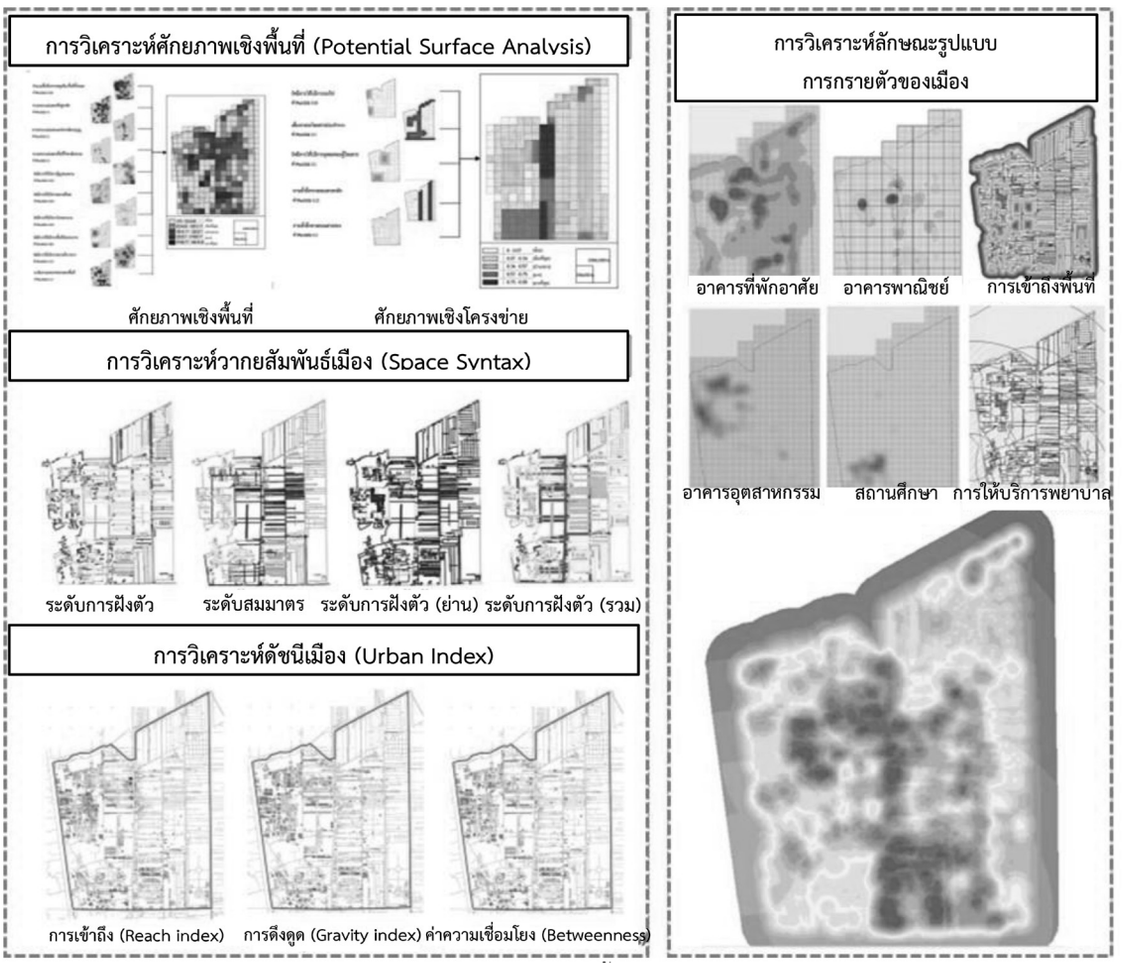

รูปที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีเชิงพื้นที่ (Spatial statistical analysis)

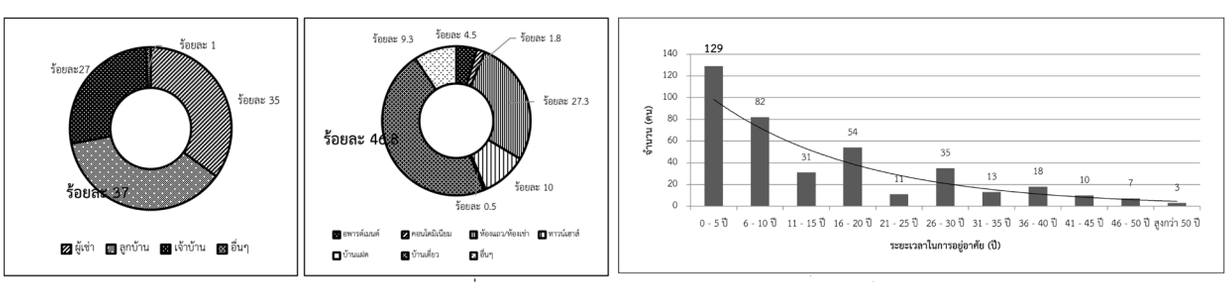

(ก) ลักษณะการครอบครอง (ข) ประเภทที่อยู่อาศัย (ค) ระยะเวลาในการอยู่อาศัยของกลุ่มตัวอย่าง

รูปที่ 7 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคลในปัจจัยต่าง ๆ (Personal characteristics)

ตัวอย่างเข้าร่วมกิจกรรมกับเพื่อนบ้านน้อยกว่า 3 ครั้งต่อปี มากที่สุดร้อยละ 53.25 และส่วนใหญ่เคยได้รับการช่วยเหลือจากเพื่อนบ้าน แต่ไม่เคยได้รับการช่วยเหลือจากหัวหน้าชุมชนมากที่สุดร้อยละ 64.50 โดยลักษณะของการช่วยเหลือเป็นการให้คำปรึกษา ข้อคิดเห็น และแรงงานมากกว่าการให้ความช่วยเหลือด้านการเงิน และส่วนใหญ่เคยให้ความช่วยเหลือด้านการให้ความคิดเห็นแก่เพื่อนบ้านร้อยละ 91.00 ทั้งนี้ จากประเด็นดังกล่าว จะเห็นได้ว่าส่วนมากเป็นกลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะทางความสัมพันธ์เชิงสังคมและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในระดับชุมชนอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ และผลการวิเคราะห์สถิติเชิงพรรณนาเบื้องต้นพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้อยู่อาศัยด้วยกันมากกว่าปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อหัวหน้าชุมชน โดยเฉพาะในด้านการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยลักษณะของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่วนใหญ่เป็นการให้ความช่วยเหลือด้านแรงงาน การเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหามากกว่าการให้ความช่วยเหลือด้านการเงิน เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความมั่นคง

ทางการเงินที่ค่อนข้างต่ำ มีระดับรายได้ปานกลาง อีกทั้งยังมีการรู้จักกันค่อนข้างต่ำ จึงไม่นิยมให้การช่วยเหลือด้านการเงินมากนัก สำหรับในมิติด้านทุนทางสังคม พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีลักษณะที่เกี่ยวพันกันทางสังคมในเชิงของการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ดังกล่าวนั้นยังไม่สามารถที่จะทำให้กลุ่มตัวอย่างสละทรัพย์สินบางอย่างเพื่อช่วยเหลือเพื่อนบ้านได้

(2) ด้านทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างที่มีทัศนคติต่อเพื่อนบ้าน (ตารางที่ 2) จากการสำรวจ พบว่า ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติต่อความสำคัญของเพื่อนบ้านในระดับสูง ร้อยละ 57.23 และส่วนใหญ่ของจำนวนเพื่อนบ้านอยู่ในระดับปานกลางร้อยละ 53.62 รวมถึงการให้ความสำคัญกับหัวหน้าชุมชนอยู่ในระดับปานกลางเช่นเดียวกันที่ร้อยละ 47.38 นอกจากนี้ยังพบว่า การช่วยเหลือเพื่อนบ้านถูกให้ความสำคัญอยู่ในระดับมากคิดเป็นร้อยละ 46.13 ทั้งนี้ จากข้อมูลดังกล่าว จะเห็นว่ากลุ่มตัวอย่าง ให้ความสำคัญและความจำเป็นของเพื่อนบ้านอยู่ในระดับสูง ซึ่งสะท้อนถึงความสำคัญของการช่วยเหลือกันระหว่างเพื่อนบ้าน (รูปที่ 8) อย่างไรก็ตาม กลุ่มตัวอย่างกลับมองว่าความสำคัญของหัวหน้าชุมชนนั้นมีความสำคัญน้อยกว่าเพื่อนบ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า กลุ่มหรือผู้นำชุมชนในบริเวณที่กลุ่มตัวอย่างพักอาศัยอยู่นั้นยังไม่เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันมากนัก ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้น อาจมีสาเหตุมาจากการดูแลลูกบ้านอย่างไม่ทั่วถึง หรือการที่มีผู้อาศัยรายใหม่เข้ามาในพื้นที่ จึงมีส่วนทำให้การดูแลของหัวหน้าหรือผู้นำชุมชนไม่ทั่วถึงอย่างที่ควรจะเป็น นอกจากนี้ บทบาทของหัวหน้าชุมชนในสังคมไทยนั้นเป็นไปในลักษณะของการคัดเลือกตัวแทน เป็นไปในลักษณะของผู้ที่เสียสละเพื่อส่วนร่วม (devotion) และควรมีลักษณะเป็นอาสาสมัคร (volunteer) มากกว่าการดำเนินการเต็มเวลา (full-time job) ซึ่งมีภาระหน้าที่อื่นที่ต้องดำเนินการอยู่แล้ว ซึ่งอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การดูแลโดยหัวหน้าหรือผู้นำชุมชนเป็นไปอย่างไม่ทั่วถึง

(3) ด้านทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างต่อการมีส่วนร่วมกิจกรรมของชุมชน พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชนบ้านเป็นครั้งคราว โดยกิจกรรมที่ดำเนินการส่วนใหญ่เป็นการร่วมบริจาคเงินเพื่อการสาธารณประโยชน์ในชุมชน คิดเป็นร้อยละ 76.50 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด และการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชนที่สาธารณะจัดขึ้น คิดเป็นร้อยละ 68.75 ของจำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดเช่นเดียวกัน ทั้งนี้ จากการสำรวจ จะเห็นว่า กลุ่มตัวอย่างมีประสบการณ์หรือความต้องการในการเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดในชุมชนในลักษณะเป็นครั้งคราว ทำให้โอกาสที่จะเข้ามาพบปะกันระหว่างกลุ่มตัวอย่างในลักษณะกลุ่มใหญ่นั้นเป็นไปได้ยาก ซึ่งส่งผลกระทบต่อระดับทุนทางสังคมที่ระดับปานกลาง นอกจากนี้ยังมีกลุ่มตัวอย่างจำนวนไม่น้อยที่ไม่ต้องการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชน ซึ่งส่งผลต่อระดับทุนทางสังคมในชุมชนในระดับต่ำ

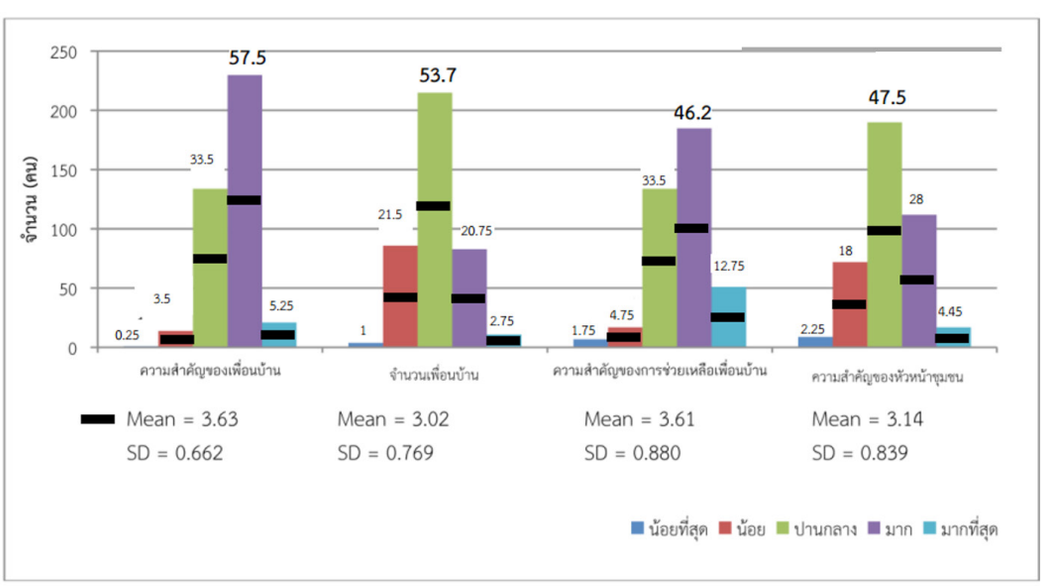

รูปที่ 8 ทัศนคติต่อเพื่อนบ้านที่มีต่อการช่วยเหลือชุมชน (Attitudes in neighbor focusing on community participation)

ตารางที่ 1 ระดับการมีส่วนร่วมกิจกรรมของชุมชน (Community participation level)

ข้อมูลด้านการมีส่วนร่วมกิจกรรมของชุมชน		จำนวน	ร้อยละ
1. ความถี่ในการเข้าร่วมกิจกรรมกับเพื่อนบ้าน (จำนวนครั้งต่อปีโดยประมาณ)	ไม่เข้าร่วม	152	38.20
	น้อยกว่า 3 ครั้งต่อปี*	213	53.25
	4 – 6 ครั้งต่อปี	31	7.75
	มากกว่า 7 ครั้งต่อปี	2	0.50
	ไม่ระบุ	2	0.50
รวม		400	100.00
2. ท่านเคยได้รับความช่วยเหลือจากผู้นำชุมชน	เคย	58	14.50
	ไม่เคย	342	85.50
รวม		400	100.00
3. ท่านเคยได้รับการช่วยเหลือจากเพื่อนบ้าน	เคย	258	64.50
	ไม่เคย	142	35.50
รวม		400	100.00
4. ท่านเคยฝากบุตรหลานกับเพื่อนบ้าน	เคย	60	15.00
	ไม่เคย	340	85.00
รวม		400	100.00
5. ท่านเคยช่วยเหลือเพื่อนบ้านด้านการเงิน	เคย	50	12.50
	ไม่เคย	350	87.50
รวม		400	100.00
6. ท่านเคยช่วยเหลือเพื่อนบ้านด้านการให้ความช่วยเหลือ	เคย	220	55.10
	ไม่เคย	180	44.90
รวม		400	100.00
7. ท่านเคยช่วยเหลือเพื่อนบ้านด้านการให้ความคิดเห็น	เคย	364	91.00
	ไม่เคย	3	0.75
	ไม่แสดงความคิดเห็น	33	8.25
รวม		400	100.00
8. ท่านต้องการย้ายบ้านไปอยู่ ณ สถานที่อื่น	ไม่ต้องการ	374	93.50
	ต้องการ	25	6.25
	ไม่ระบุ	1	0.25
รวม		400	100.00

ตารางที่ 2 ทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน (Attitude for community participation)

ประเด็น	ทัศนคติ						รวม
	ไม่ต้องการทำ		เข้าร่วมบ้างเป็นครั้งคราว		เข้าร่วมทุกครั้ง		
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
เข้าร่วมการแสดงความคิดเห็นต่อกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้น	114	28.50	**275**	**68.75**	11	2.75	400
เข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะที่ชุมชนจัดขึ้น	113	28.30	**275**	**68.80**	12	3.0	400
ร่วมบริจาคเงินเพื่อการสาธารณประโยชน์ในชุมชน	62	15.50	**306**	**76.50**	32	8.0	400
สละเวลาเพื่อเป็นคณะกรรมการของชุมชนหรือองค์กรอื่นๆ เพื่อพัฒนาชุมชน	175	43.80	**212**	**53.00**	13	3.30	400

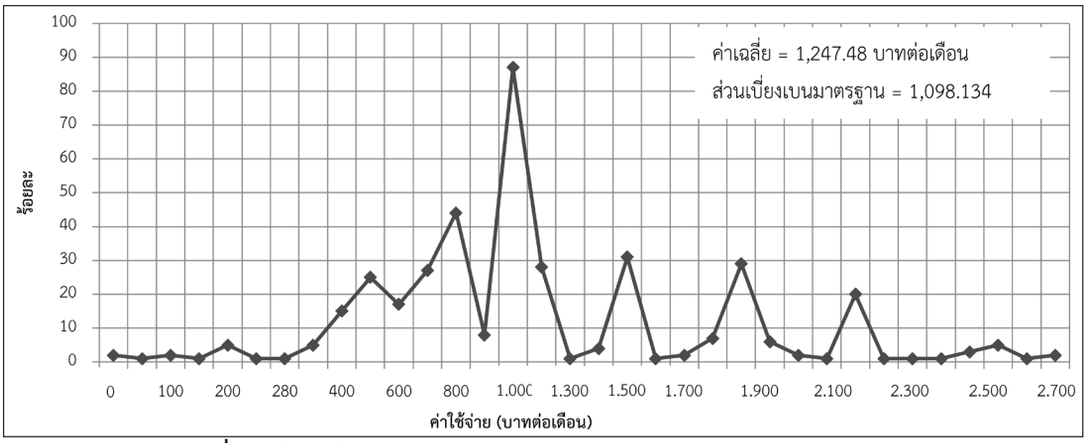

รูปที่ 9 ค่าใช้จ่ายในการเดินทางต่อเดือนของกลุ่มตัวอย่าง (Travel expenditures)

(4) ด้านทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อสภาพที่อยู่อาศัย โดยจำแนกออกเป็น 5 ระดับ ได้แก่ ระดับน้อยที่สุด (1) ระดับน้อย (2) ระดับปานกลาง (3) ระดับมาก (4) และระดับมากที่สุด (5) พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติต่อสภาพแวดล้อมในพื้นที่ที่อาศัยอยู่ในระดับปานกลาง (ทัศนคติด้านความสุข ความสบายใจในการอยู่อาศัยภายในชุมชน เท่ากับ 3.73 ทัศนคติด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เท่ากับ 3.44 มีความพึงพอใจต่อสภาพแวดล้อมของชุมชน เท่ากับ 3.32) ในขณะที่ทัศนคติที่เกี่ยวข้องกับการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชนอยู่ระดับปานกลางถึงระดับน้อย (ทัศนคติด้านการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา เท่ากับ 3.29 ทัศนคติด้านการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เท่ากับ 3.27 ทัศนคติของการไว้เนื้อเชื่อใจเพื่อนบ้าน เท่ากับ 3.47 ทัศนคติด้านความไว้เนื้อเชื่อใจต่อผู้นำ เท่ากับ 3.17 ทัศนคติด้านจำนวนเพื่อนบ้านในบริเวณชุมชนละแวกบ้าน เท่ากับ 3.39 ทัศนคติด้านมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น เท่ากับ 2.96) นอกจากนี้ ด้านความปลอดภัยในชุมชน พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติด้านความปลอดภัยอยู่ระดับต่ำถึงปานกลาง (ทัศนคติด้านความปลอดภัยในชุมชน ประเภทกลุ่มอันธพาลในชุมชน เท่ากับ 1.86 ทัศนคติด้านความปลอดภัย ประเภทอุบัติเหตุบริเวณหมู่บ้านหรือพื้นที่ใกล้เคียง เท่ากับ 2.46 ทัศนคติด้านระดับความปลอดภัยของชุมชน ประเภทไฟฟ้าส่องสว่าง เท่ากับ 3.50) นอกจากนี้ ด้านทัศนคติของความพึงพอใจด้านความเป็นอยู่ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความรู้สึกพึงพอใจในคุณภาพชีวิตในระดับปานกลาง (ทัศนคติด้านความพึงพอใจกับชีวิตความเป็นอยู่ เท่ากับ 3.46 ทัศนคติด้านความปลอดภัยโดยรวมในชุมชนที่อาศัย เท่ากับ 3.35 ทัศนคติด้านความปลอดภัยในชุมชนเนื่องจากการมีเพื่อนบ้านที่ดี เท่ากับ 3.48 ทัศนคติด้านความปลอดภัยในชุมชนเนื่องจากไม่มีจุดอันตรายในชุมชน เท่ากับ 3.07 ทัศนคติด้านความเป็นเจ้าของในชุมชน เท่ากับ 3.43 ทัศนคติด้านความพึงพอใจต่อเพื่อนบ้านในชุมชน เท่ากับ 3.45 และทัศนคติด้านความพึงพอใจในสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพและธรรมชาติ เท่ากับ 3.12) ดังตารางที่ 3

(5) ด้านค่าใช้จ่ายในการเดินทางต่อเดือน (รูปที่ 9) กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ใช้การเดินทางด้วยรถจักรยานยนต์เพื่อการสัญจรภายในชุมชน คิดเป็นร้อยละ 47.70 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ส่วนด้านการเดินทางภายนอกชุมชน พบว่า กลุ่มตัวอย่างใช้การสัญจรด้วยรถยนต์มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 50.60 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด (รูปที่ 8) จากการสำรวจพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนมากมีความจำเป็นต้องเดินทางโดยการใช้ยานพาหนะ (automobile) รวมถึงการเดินทางด้วยระบบขนส่งสาธารณะ (mass transit) ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถานที่ทำงานและที่พักอาศัยที่ตั้งอยู่ห่างกัน ส่งผลให้กลุ่มตัวอย่างจำเป็นต้องใช้การเดินทาง (commute) ในระยะทางที่ไกลหรือห่างมากเกินกว่าที่การสัญจรทางเท้าจะเดินทางได้ นอกจากนี้ กลุ่มตัวอย่างมีแนวโน้มที่จะเลือกใช้ยานพาหนะประเภทจักรยานยนต์ในการสัญจรภายในชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นได้ว่า กลุ่มตัวอย่างมีลักษณะของการพึ่งพายานพาหนะ (auto-dependent) มากกว่าการเดินทางด้วยการสัญจรทางเท้าหรือการใช้จักรยานเพื่อการสัญจร (active transport) (ตารางที่ 4)

(6) ด้านการทำกิจกรรมของกลุ่มตัวอย่างต่อการเดินทางภายในชุมชนและภายนอกชุมชน (ตารางที่ 5) พบว่า ด้านการเดินทางเพื่อทำกิจกรรมภายในชุมชนนั้น กลุ่มตัวอย่างเดินทางเพื่อซื้ออาหารมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 48.87 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด นอกจากนี้ กลุ่มตัวอย่างเดินทางเพื่อทำกิจกรรมในชุมชนในระดับปานกลาง (การ

ตารางที่ 3 ทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อสภาพแวดล้อมและที่อยู่อาศัย (Attitudes on housing and its surrounding)

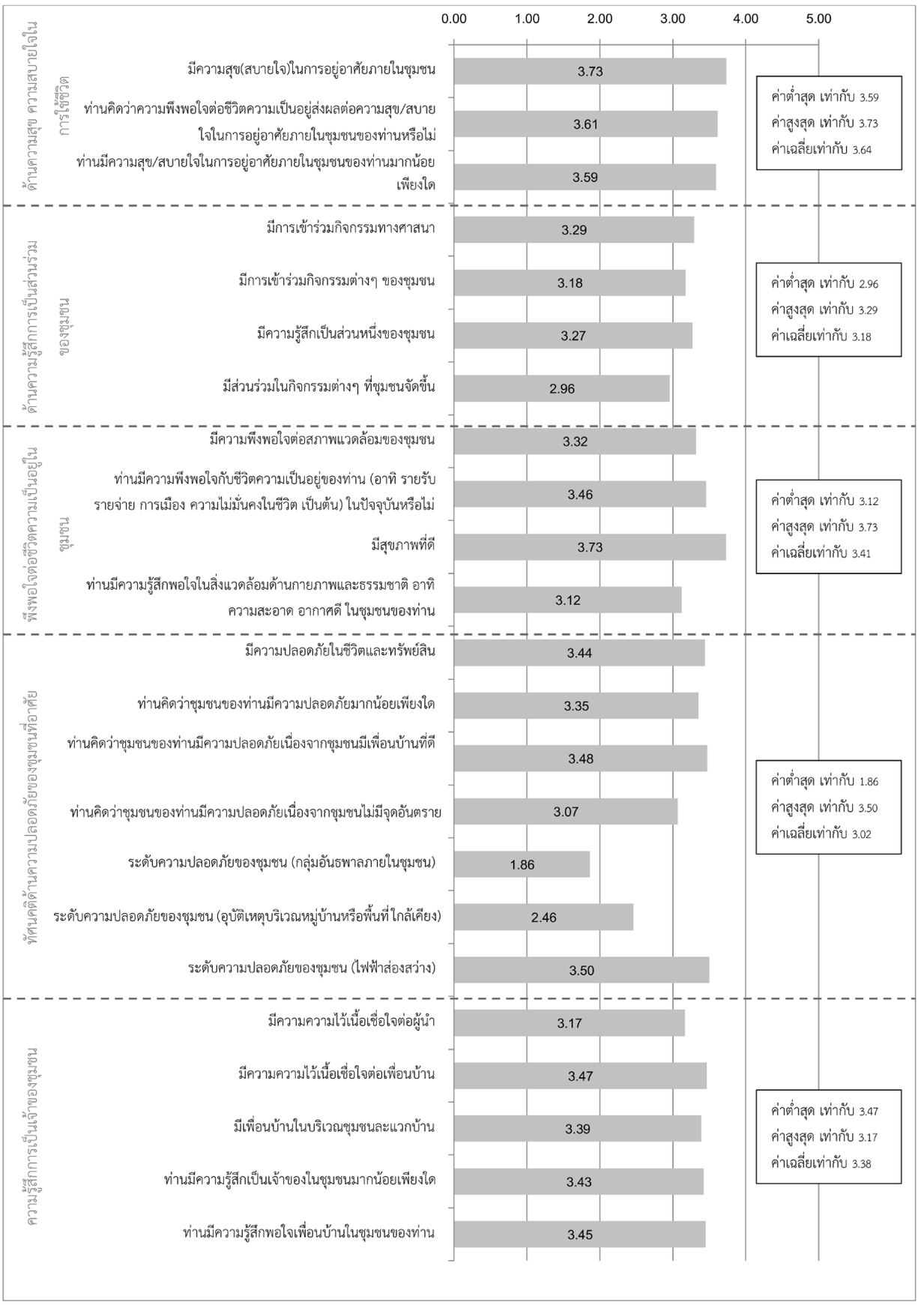

ตารางที่ 4 เปรียบเทียบจำนวนประเภทการเดินทางภายในชุมชนและภายนอกชุมชนจำแนกตามรูปแบบการเดินทาง (Comparison of mode choices traveling and outside community)

รูปแบบของการเดินทาง	การเดินทางภายในชุมชน		การเดินทางภายนอกชุมชน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
การเดิน	102	25.40	4	1.0
รถจักรยาน	27	6.70	6	1.5
ระบบขนส่งสาธารณะ	72	18.0	128	31.90
รถจักรยานยนต์	**190**	**47.7**	124	30.90
รถยนต์	62	15.5	**203**	**50.60**

พบปะเพื่อนบ้าน ร้อยละ 49.38 เดินทางเพื่อพักผ่อน ออกกำลังกายและนันทนาการ ร้อยละ 43.89 และเพื่อซื้อของใช้ในชีวิตประจำวัน คิดเป็นร้อยละ 44.39 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด) ด้านการเดินทางเพื่อเข้ารับบริการด้านต่างๆ ได้แก่ ร้านอาหาร ร้านเสริมสวย ร้านเสื้อผ้า การเงิน ไปรษณีย์ และการให้บริการด้านอื่นๆ ในชุมชน พบว่า กลุ่มตัวอย่างเดินทางเพื่อเข้ารับบริการร้านค้าในชุมชน ประเภทร้านอาหารอยู่ระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 28.68 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ด้านการเดินทางเพื่อประกอบกิจกรรมนอกชุมชน พบว่า กลุ่มตัวอย่างเดินทางเพื่อประกอบกิจกรรมนอกพื้นที่ชุมชนอยู่ระดับต่ำ ยกเว้นการใช้บริการร้านค้า ประเภทร้านอาหาร ซึ่งมีระดับการเข้าใช้บริการระดับปานกลางคิดเป็นร้อยละ 28.18 ของจำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ดังนั้น จะเห็นว่ากลุ่มตัวอย่างเดินทางเพื่อพบปะเพื่อนบ้านในระดับปานกลาง ในขณะที่การเดินทางเพื่อรับบริการต่างๆ ได้แก่ การใช้บริการร้านค้าประเภทร้านเสริมสวย ร้านเสื้อผ้าและการเลือกซื้อของเบ็ดเตล็ด ในชุมชนนั้นพบว่า กลุ่มตัวอย่างเลือกที่จะเดินทางเพื่อรับบริการดังกล่าวในระดับที่น้อยที่สุด ในขณะที่การให้บริการพื้นฐานบริเวณในชุมชนต่อการบริการด้านอาหาร กลุ่มตัวอย่างมีระดับทัศนคติต่อการเดินทางเพื่อเข้าใช้บริการดังกล่าวอยู่ระดับปานกลางจนถึงระดับสูง โดยที่ความจำเป็นของการเดินทางเพื่อประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการซื้ออาหาร กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติต่อการเดินทางเข้าใช้บริการดังกล่าวอยู่ในระดับมาก นอกจากนี้ในบริการพื้นฐานด้านอื่นๆ นั้น พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติในการเดินทางที่อยู่ในระดับต่ำ

(7) ด้านลักษณะการเดินทางเพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชนที่อาศัยและภายนอกชุมชน พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการใช้ยานพาหนะในการเดินทางและสัญจรโดยการเดินทางในละแวกชุมชน พบว่า กลุ่มตัวอย่างเดินทางด้วยรถจักรยานยนต์เป็นจำนวนมากที่สุด ร้อยละ 47.40 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ส่วนด้านการเดินทางเพื่อเข้าใช้บริการสวนสาธารณะในชุมชน พบว่า กลุ่มตัวอย่างสัญจรทางเท้ามากที่สุด ร้อยละ 43.50 และด้านการเดินทางไปยังพื้นที่นอกชุมชน พบว่า กลุ่มตัวอย่างเดินทางด้วยยานพาหนะเป็นหลัก โดยการเดินทางเพื่อไปทำงานหรือออกนอกชุมชนจะเลือกใช้รถยนต์เพื่อการเดินทางเป็นจำนวนมากที่สุด ร้อยละ 50.60 นอกจากนี้ ด้านการเดินทางเพื่อรับบริการนอกชุมชน พบว่า กลุ่มตัวอย่างเลือกใช้ระบบขนส่งสาธารณะมากที่สุดร้อยละ 49.40 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด และด้านการเลือกประเภทของการสัญจรเพื่อเข้าใช้บริการสวนสาธารณะ (ระดับเมือง) พบว่า กลุ่มตัวอย่างเลือกใช้ระบบขนส่งสาธารณะมากที่สุด ร้อยละ 13.20 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด (ตารางที่ 6) ดังนั้น จากผลจากการสำรวจพบว่า แม้ว่าลักษณะของการเดินทางของกลุ่มตัวอย่างจะเน้นการเดินทางด้วยยานพาหนะเป็นหลัก แต่มีการเดินทางบางประเภทที่กลุ่มตัวอย่างใช้การสัญจรด้วยการเดินเท้า ได้แก่ การเดินทางเพื่อการออกกำลังกาย การพักผ่อน เป็นต้น ในขณะที่การเดินทางไปยังนอกชุมชนกลุ่มตัวอย่างเลือกที่จะเดินทางด้วยยานพาหนะส่วนบุคคลเป็นสำคัญ ซึ่งส่งผลต่อการสร้างทุนทางสังคมที่ยากกว่าการใช้ระบบขนส่งสาธารณะหรือการใช้ยานพาหนะร่วมกันเพื่อการเดินทาง (car pooling) เมื่อพิจารณาจากสถานการณ์ข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่านอกจากจะไม่ก่อให้เกิดการสร้างทุนทางสังคมที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมแล้ว ยังก่อให้เกิดปัญหาจราจรในบริเวณดังกล่าวอีกด้วย

4.4 การวิเคราะห์เพื่อหากลุ่มปัจจัย

(1) การวิเคราะห์กลุ่มปัจจัยด้วยวิธีการวิเคราะห์ปัจจัย (factor analysis) งานวิจัยในครั้งนี้จะได้ใช้การจำแนกกลุ่มปัจจัยโดยใช้วิธีการจำแนกปัจจัยเชิงสำรวจ (explanatory factor analysis) ในการกำหนดกลุ่มปัจจัยด้วยเทคนิควิธีการวิเคราะห์ปัจจัย (factor analysis) เป็นการวิเคราะห์ตัวแปรโดยการลดทอนจำนวนตัวแปรที่มีลักษณะทางสถิติที่คล้ายกันให้เป็นปัจจัยเดียวกัน เพื่อลดความซ้ำซ้อนของตัวแปรลง โดยในการศึกษาในครั้งนี้ได้ทำการนำเข้าปัจจัย ทั้งสิ้น 28 ปัจจัย ด้วยการวิเคราะห์ด้วยวิธีการสกัดปัจจัยด้วยวิธี Principal Component Analysis: PCA พบว่า จากปัจจัยที่นำเข้าทั้งสิ้น 28 ปัจจัย สามารถสกัดได้เหลือทั้งสิ้น 8 ปัจจัย และมีค่าความผันแปร (eigen value) ของปัจจัยนั้นจะพิจารณาเมื่อการทดสอบทางสถิติมีค่าผันแปรเกิน 1.0 และพิจารณาค่า rotation sums of squared loadings เมื่อทำการหมุนแกนปัจจัย ค่าร้อยละสะสม cumulative percentage (cumulative %)

ตารางที่ 5 เปรียบเทียบการเดินทางเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ จำแนกตามประเภทและพื้นที่กิจกรรม (Comparison of traveling to perform different activities considered by types and area of activities)

ประเภทกิจกรรม		ระดับทัศนคติ										
		น้อยที่สุด		น้อย		ปานกลาง		มาก		มากที่สุด		ค่าเฉลี่ย
		จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
กิจกรรมภายในชุมชน												
การพบปะ	พบปะเพื่อนบ้าน	44	11.00	89	22.25	**198**	49.50	32	8.00	37	9.25	2.82
	พักผ่อน ออกกำลังกายและนันทนาการ	69	17.60	86	21.94	**176**	44.90	34	8.67	27	6.89	2.65
กิจกรรมในชีวิตประจำวัน	ซื้อของใช้ในชีวิตประจำวัน	17	4.26	48	12.03	**178**	44.61	104	26.07	52	13.03	3.32
	เดินทางซื้อของใช้	32	8.10	53	13.42	**188**	47.59	84	21.27	38	9.62	3.11
	เดินทางซื้ออาหาร	26	6.55	31	7.81	54	13.60	**196**	49.37	90	22.67	3.74
	เดินทางซื้อของเบ็ดเตล็ด	**76**	26.03	56	19.18	62	21.23	60	20.55	38	13.01	2.75
	เดินทางซื้อของอื่นๆ	**87**	86.14	4	3.96	5	4.95	1	0.99	4	3.96	1.33
การให้บริการสิ่งอำนวยความสะดวกของชุมชน	การใช้บริการร้านค้าในชุมชน (ร้านอาหาร)	**38**	9.48	50	12.47	**115**	28.68	100	24.94	98	24.44	3.42
	การใช้บริการร้านค้าในชุมชน (ร้านเสริมสวย)	**156**	39.00	99	24.75	105	26.25	37	9.25	3	0.75	2.08
	การใช้บริการร้านค้าในชุมชน (ร้านเสื้อผ้า)	**189**	47.25	128	32.00	69	17.25	13	3.25	1	0.25	1.77
	การใช้บริการร้านค้าในชุมชน (การเงิน)	**220**	54.86	98	24.44	53	13.22	20	4.99	10	2.49	1.76
	การใช้บริการร้านค้าในชุมชน (ไปรษณีย์)	**353**	88.25	38	9.50	6	1.50	2	0.50	1	0.25	1.15
	การใช้บริการร้านค้าในชุมชน (อื่นๆ)	**94**	93.07	4	3.96	2	1.98	–	0.00	1	0.99	1.12
กิจกรรมภายนอกชุมชน												
กิจกรรมในชีวิตประจำวัน	การใช้บริการร้านค้านอกชุมชน (ร้านอาหาร)	90	22.50	56	14.00	**113**	28.25	78	19.50	63	15.75	2.92
	การใช้บริการร้านค้านอกชุมชน (ร้านเสริมสวย)	**172**	43.11	101	25.31	98	24.56	18	4.51	10	2.51	1.98
	การใช้บริการร้านค้านอกชุมชน (ร้านเสื้อผ้า)	**160**	40.00	114	28.50	89	22.25	16	4.00	21	5.25	2.06
การบริการ	การใช้บริการร้านค้านอกชุมชน (การเงิน)	**208**	52.00	112	28.00	52	13.00	16	4.00	12	3.00	1.78
	การใช้บริการร้านค้านอกชุมชน (ไปรษณีย์)	**341**	85.25	49	12.25	6	1.50	1	0.25	3	0.75	1.19
	การใช้บริการร้านค้านอกชุมชน (สาธารณสุข)	**318**	79.50	48	12.00	19	4.75	7	1.75	8	2.00	1.35
	การใช้บริการร้านค้านอกชุมชน (อื่นๆ)	**94**	93.07	1	0.99	2	1.98	–	0.00	4	3.96	1.21

ตารางที่ 6 ประเภทของการเดินทางเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามกิจกรรมและประเภทของพื้นที่ (Comparison of mode choices to perform different activities within and outside community)

เป้าหมายของการเดินทาง		รูปแบบของการเดินทาง				
		การเดิน	รถจักรยาน	ระบบขนส่งสาธารณะ	รถจักรยานยนต์	รถยนต์
การเดินทางภายในชุมชน						
เดินทางในละแวกชุมชน	จำนวน	102	27	72	**190**	62
	ร้อยละ	25.4	6.7	18.0	**47.4**	15.5
ใช้บริการสวนสาธารณะในบริเวณชุมชน	จำนวน	**171**	53	27	29	11
	ร้อยละ	**43.5**	13.5	6.9	7.4	2.8
การเดินทางภายนอกชุมชน						
เดินทางไปทำงานหรือออกนอกชุมชน	จำนวน	4	6	128	124	203
	ร้อยละ	1.0	1.5	31.9	30.9	50.6
รับบริการนอกชุมชน	จำนวน	9	4	**198**	69	169
	ร้อยละ	2.20	1.00	**49.40**	17.20	42.10
ใช้บริการสวนสาธารณะนอกบริเวณชุมชน (ระดับเมือง)	จำนวน	21	12	**50**	26	49
	ร้อยละ	5.5	3.2	**13.2**	6.9	12.9

ตารางที่ 7 สรุปกลุ่มปัจจัยและชื่อเรียกของกลุ่มปัจจัยที่ได้จากการวิเคราะห์องค์ประกอบ (Result of Factor Analysis)

กลุ่มปัจจัย	ชื่อกลุ่มปัจจัย	จำนวนตัวแปร	ตัวประกอบร่วม
1	ความไว้เนื้อเชื่อใจเพื่อนบ้าน	4	มีความความไว้เนื้อเชื่อใจต่อผู้นำ (X_9), มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน (X_9), มีความความไว้เนื้อเชื่อใจต่อเพื่อนบ้าน (X_7), มีความสุข (สบายใจ)ในการอยู่อาศัยภายในชุมชน (X_{10})
2	ความพึงพอใจในสิ่งแวดล้อมและการอยู่อาศัย	4	ท่านมีความรู้สึกพอใจเพื่อนบ้านในชุมชนของท่าน (X_4), ท่านมีความรู้สึกเป็นเจ้าของในชุมชนมากน้อยเพียงใด (X_5), ท่านมีความรู้สึกพอใจในสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพและธรรมชาติ อาทิ ความสะอาด อากาศดีในชุมชนของท่าน (X_3), ท่านคิดว่าชุมชนของท่านมีความปลอดภัยมากน้อยเพียงใด (X_6)
3	การเข้าถึงพื้นที่ต่างๆ ตามระดับทุนทางสังคม	4	การเข้าถึงพื้นที่บริการสาธารณะระดับเมืองตามระดับทุนทางสังคม (X_{23}), การเข้าถึงพื้นที่ในชุมชนตามระดับทุนทางสังคม (X_{21}), การเข้าถึงโรงพยาบาลตามระดับทุนทางสังคม (X_{28}), การเข้าถึงพื้นที่ภายนอกชุมชนตามระดับทุนทางสังคม (X_2)
4	ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคมของผู้อยู่อาศัย	3	ระดับความมั่นคงของอาชีพตามทุนทางสังคม (X_{25}), ระดับรายได้ (ต่อเดือน) ของผู้ตอบแบบสอบถาม (X_{27}), ระดับการศึกษาตามระดับทุนทางสังคม (X_{24})
5	การใช้บริการพาณิชยกรรมประเภทสินค้าฟุ่มเฟือยในชุมชน	2	การใช้บริการร้านค้าในชุมชน (ร้านเสื้อผ้า) (X_{14}), การใช้บริการร้านค้าในชุมชน (ร้านเสริมสวย) (X_{13})
6	การเดินทางทำกิจกรรมในชุมชน	3	ท่านไปพบปะเพื่อนบ้านในละแวกชุมชน (X_{11}), ท่านเดินทางเพื่อไปพักผ่อน ออกกำลังกายและนันทนาการ (X_{12}), ท่านเดินทางเพื่อไปซื้อของในชีวิตประจำวัน (อาหาร) (X_{13})
7	การใช้บริการพาณิชยกรรมประเภทสินค้าฟุ่มเฟือยนอกชุมชน	2	ท่านมักใช้บริการประเภทร้านเสื้อผ้า (นอกพื้นที่ชุมชน) (X_{18}), ท่านมักใช้บริการประเภทร้านเสริมสวย (นอกพื้นที่ชุมชน) (X_{17})
8	ความสำคัญและทัศนคติที่มีต่อเพื่อนบ้าน	2	ท่านคิดว่าเพื่อนบ้านมีความสำคัญในระดับใด (X_1), ท่านคิดว่าการช่วยเหลือเพื่อนบ้านและการมีส่วนร่วมมีความสำคัญหรือไม่ (X_2)

พบว่า ปัจจัยที่ได้หลังจากการวิเคราะห์ตัวประกอบทั้งสิ้น 8 ปัจจัยนั้นสามารถอธิบายความผันแปรทั้งหมดของตัวแปรได้ร้อยละ 63.99

ทั้งนี้ จากการวิเคราะห์ปัจจัย สามารถจำแนกออกได้เป็น 8 ปัจจัยหลัก ตามวิธีการวิเคราะห์องค์ประกอบ (factor analysis) ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้ (1) ความไว้เนื้อเชื่อใจเพื่อนบ้าน (2) ความพึงพอใจในสิ่งแวดล้อมและการอยู่อาศัย (3) การเข้าถึงพื้นที่ต่างๆ ตามระดับทุนทางสังคม (4) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคมของผู้อยู่อาศัย (5) การใช้บริการพาณิชยกรรมประเภทสินค้าฟุ่มเฟือยในชุมชน (6) การเดินทางทำกิจกรรมในชุมชน (7) การใช้บริการพาณิชยกรรมประเภทสินค้าฟุ่มเฟือยนอกชุมชน และ (8) ความสำคัญและทัศนคติที่มีต่อเพื่อนบ้าน โดยได้ทำการกำหนดชื่อกลุ่มปัจจัยและตัวประกอบร่วม (ตารางที่ 7) โดยผลจากการวิเคราะห์องค์ประกอบปัจจัยนั้นจะได้นำไปทำการวิเคราะห์การจำแนกกลุ่มตัวแปร (cluster analysis) ต่อไป

(2) การกำหนดกลุ่มปัจจัยด้วยวิธีกำหนดกลุ่มปัจจัย (cluster analysis) เพื่อกำหนดกลุ่มปัจจัยที่เหมาะสมตามสถิติ จากนั้นจึงได้ทำการนำเข้าตัวแปรที่เป็นตัวแปรประกบตามการวิเคราะห์ตัวประกอบ เพื่อวิเคราะห์ถึงคุณลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่มปัจจัย (clusters) ด้วยวิธี K-means methods ซึ่งเป็นวิธีที่เหมาะสมในการกำหนดกลุ่มปัจจัยที่มีจำนวนกลุ่มตัวอย่างมากกว่า 200 ตัวอย่าง ในงานวิจัยครั้งนี้สามารถอธิบายได้ดังนี้

ผลการวิเคราะห์เพื่อหาจำนวนกลุ่ม (number of clusters) ที่เหมาะสมในงานวิจัย พบว่า ค่าการรวมกลุ่มของปัจจัยโดยวิธีวิเคราะห์แบบลำดับขั้น (hierarchical cluster analysis) ด้วยวิธีวิเคราะห์ Agglomerative Schedule ของกลุ่มปัจจัยทั้ง 8 กลุ่ม โดยพิจารณาถึงค่าความห่างเฉลี่ยทุกคู่ของกลุ่มปัจจัย โดยเน้นพิจารณากลุ่มและคู่ของปัจจัยที่มีความห่างมากที่สุดเป็นตัวกำหนดจำนวนกลุ่มของปัจจัย (cluster) จากผลการวิเคราะห์ พบว่า การวิเคราะห์ค่าความห่างของกลุ่มปัจจัยในลำดับขั้นที่ 398 และลำดับที่ 399 มีค่าห่างกันมากที่สุด โดยค่าสัมประสิทธิ์ในการวิเคราะห์ลำดับที่ 399 เท่ากับ 40.194 ซึ่งมากกว่าสัมประสิทธิ์ในการวิเคราะห์ลำดับที่ 398 (มีค่าเท่ากับ 32.748) อยู่ 7.446 จึงสามารถจำแนกออกเป็นกลุ่มที่ชัดเจนทั้งหมด 8 กลุ่ม ดังนั้น จากการนำเข้าปัจจัยทั้ง 8 ปัจจัยในการวิเคราะห์ตัวประกอบ (factor analysis) สามารถกำหนดกลุ่มปัจจัยได้เป็น 8 กลุ่มปัจจัย (clusters) ที่มีความแตกต่างกันทางสถิติ

นอกจากนี้ จากการจำแนกกลุ่มปัจจัยด้วยวิธี K-means methods โดยการกำหนดจำนวนกลุ่มปัจจัยตามการจำแนกกลุ่มปัจจัยด้วยวิธี Hierarchical cluster analysis ค่าเฉลี่ยของปัจจัยนำเข้าทั้ง 8 ปัจจัยที่ได้ปรับให้เป็นมาตรฐาน (standardized) พบว่า ค่าเฉลี่ยของแต่ละตัวแปรมีค่าแตกต่างกันเมื่ออยู่ในกลุ่มที่แตกต่างกัน โดยกลุ่มที่มีความแตกต่างกันมากที่สุด จากตารางที่ 8 ได้แสดงระยะห่างระหว่างค่ากลางของแต่ละกลุ่มตัวแปร (clusters) โดยจากการจำแนกกลุ่มปัจจัยด้วยวิธี K-means methods นั้นพบว่า กลุ่มปัจจัยที่ 5 (5th cluster) นั้น มีค่าเฉลี่ยที่มีระยะห่างจากกลุ่มปัจจัยอื่นๆ มากที่สุด

ดังนั้น จากผลการวิเคราะห์การจัดกลุ่มตัวแปร (cluster analysis) พบว่า สามารถจำแนกออกได้เป็น 8 กลุ่มปัจจัย โดยที่แต่ละกลุ่มปัจจัยจะมีจำนวนตัวอย่าง (case) ที่แตกต่างกัน โดยจากการวิเคราะห์พบว่า กลุ่มที่ 2 (2nd Cluster) มีจำนวนสมาชิก (case) มากที่สุด โดยมีจำนวนเท่ากับ 116 ตัวอย่าง รองลงมาคือ กลุ่มที่ 1 (1st cluster) มีจำนวนสมาชิก (case) เท่ากับ 83 ตัวอย่าง รองลงมาคือ กลุ่มที่ 3 (3rd cluster) มีจำนวนเท่ากับ 42 ตัวอย่าง ตามลำดับ โดยกลุ่มปัจจัยที่มีสมาชิกน้อยที่สุด ได้แก่ กลุ่มที่ 5 (5th cluster) นั้นมีจำนวนเท่ากับ 22 ตัวอย่าง และสามารถอธิบายให้เห็นถึงโครงสร้างเชิงพื้นที่ที่มีผลต่อทุนทางสังคม

(1) กลุ่มที่ 1 มีลักษณะของการใช้พื้นที่แบบที่เป็นชุมชนที่อยู่อาศัย ได้แก่ ชุมชนในบริเวณอุตสาหกรรม ชุมชนในพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชยกรรม ส่วนใหญ่มีลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นที่พักอาศัยเป็น โดยจะมีลักษณะของการเป็นชุมชนที่พักอาศัยที่มีความชัดเจน

(2) กลุ่มที่ 2 มีลักษณะของการใช้พื้นที่แบบที่เป็นชุมชนที่อยู่อาศัยที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่มีการเข้าถึงที่สะดวกหรือเป็นพื้นที่เส้นทางหลักของชุมชน นอกจากนี้ ยังมีลักษณะของการใช้อาคารที่มากกว่าเป็นชุมชนที่อยู่อาศัย โดยมีพื้นที่กิจกรรมอื่นๆ ผสมผสานอยู่ด้วย ได้แก่ ชุมชนในบริเวณอุตสาหกรรมด้านหลังมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ชุมชนที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ประเภทบ้านจัดสรร ส่วนใหญ่มีลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นที่พักอาศัย

(3) กลุ่มที่ 3 มีลักษณะของการใช้พื้นที่แบบที่เป็นชุมชนที่อยู่อาศัยที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินหลักเป็นรูปแบบอื่น โดยเป็นกลุ่มผู้อยู่อาศัยประเภทวัยแรงงาน ที่อยู่อาศัยใกล้แหล่งงาน อีกทั้งยังมีรายได้ที่ค่อนข้างต่ำ (ประมาณ 10,000 – 20,000 บาทต่อเดือน) กลุ่มนี้จะมีลักษณะของการเป็นชุมชนที่พักอาศัยที่ตั้งอยู่ในพื้นที่กิจกรรมเมือง

ตารางที่ 8 แสดงระยะห่างระหว่างค่าของแต่ละกลุ่มปัจจัย (cluster) ที่ได้จากการจำแนกกลุ่มปัจจัย (Result of cluster analysis)

กลุ่มปัจจัย (Cluster)	1	2	3	4	5	6	7	8
ความไว้เนื้อเชื่อใจเพื่อนบ้าน		1.831	2.258	2.628	3.090	2.237	2.631	2.723
ความพึงพอใจในสิ่งแวดล้อมและการอยู่อาศัย	1.831		2.381	2.516	3.001	2.536	2.633	2.316
การเข้าถึงพื้นที่ต่าง ๆ ตามระดับทุนทางสังคม	2.258	2.381		2.743	3.381	2.737	2.817	2.345
การเดินทางเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน	2.628	2.516	2.743		3.158	2.668	2.976	2.933
ปัจจัยด้านเศรษฐกิจสังคมของผู้อยู่อาศัย	3.090	3.001	3.381	3.158		3.511	3.560	3.562
ความสำคัญและทัศนคติที่มีต่อเพื่อนบ้าน	2.237	2.536	2.737	2.668	3.511		2.977	2.770
การใช้บริการพาณิชยกรรมสินค้าฟุ่มเฟือยในชุมชน	2.631	2.633	2.817	2.976	3.560	2.977		3.084
การใช้บริการพาณิชยกรรมสินค้าฟุ่มเฟือยนอกชุมชน	2.723	2.316	2.345	2.933	3.562	2.770	3.084	

(4) กลุ่มที่ 4 มีลักษณะของการใช้พื้นที่แบบที่เป็นชุมชนที่มีการใช้พื้นที่แบบผสมผสาน มีดัชนีเมืองค่อนข้างสูง ได้แก่ พื้นที่ในชุมชนอุตสาหกรรม หรือเป็นพื้นที่ชุมชนที่มีการกระจุกของที่พักอาศัยที่ค่อนข้างชัดเจน เป็นกลุ่มผู้อยู่อาศัยประเภทวัยแรงงาน อีกทั้งยังมีรายได้อยู่ในระดับปานกลาง (ประมาณ 20,000 – 30,000 บาทต่อเดือน) กลุ่มนี้จะมีลักษณะของการเป็นชุมชนที่พักอาศัยที่ตั้งอยู่ในพื้นที่กิจกรรมเมือง

(5) กลุ่มที่ 5 มีลักษณะของการใช้พื้นที่แบบที่เป็นชุมชนที่มีการใช้พื้นที่แบบผสมผสาน มีดัชนีเมืองค่อนข้างสูง ผู้อยู่อาศัยส่วนมากเป็นวัยแรงงาน หรือวัยกลางคน เป็นกลุ่มที่มีรายได้อยู่ในระดับที่ค่อนข้างสูง (ประมาณ 30,000 – 40,000 บาทต่อเดือน) กลุ่มนี้จะมีลักษณะของการเป็นชุมชนที่พักอาศัยที่ตั้งอยู่ในพื้นที่กิจกรรมเมือง หากแต่เป็นกลุ่มที่มีการใช้เวลามากเพื่อเข้าถึงพื้นที่เพื่อการบริการต่าง ๆ โดยเฉลี่ยประมาณ 5 – 10 นาที

(6) กลุ่มที่ 6 มีลักษณะของการใช้พื้นที่แบบที่เป็นชุมชนที่มีการใช้พื้นที่แบบผสมผสาน หรือมีลักษณะของการเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ที่มีดัชนีความเป็นเมืองที่สูง ผู้อยู่อาศัยส่วนมากเป็นวัยแรงงาน หรือวัยกลางคน แต่เป็นกลุ่มที่มีรายได้อยู่ในระดับต่ำ (ต่ำกว่า 10,000 – 20,000 บาทต่อเดือน) กลุ่มนี้จะมีลักษณะของการเป็นชุมชนที่พักอาศัยที่ตั้งอยู่ในพื้นที่กิจกรรมเมือง หากแต่เป็นกลุ่มที่มีการใช้เวลามากเพื่อเข้าถึงพื้นที่เพื่อการบริการต่าง ๆ โดยเฉลี่ยประมาณ 10 – 15 นาที และมีค่าใช้จ่ายในการเดินทางอยู่ในระดับต่ำหากเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่น ๆ

(7) กลุ่มที่ 7 มีลักษณะของการใช้พื้นที่แบบที่เป็นชุมชนที่ตั้งขึ้นบริเวณสถาบันการศึกษา โดยมีลักษณะเป็นหอพัก ทั้งในมหาวิทยาลัยและบริเวณนอกมหาวิทยาลัย โดยผู้อยู่อาศัยส่วนมากมีตั้งแต่นักเรียน นักศึกษา เป็นวัยแรงงาน หรือวัยกลางคน (ช่วงอายุตั้งแต่ 18 ปีจนถึง 58 ปี) เป็นกลุ่มที่มีรายได้อยู่ในระดับปานกลาง (ต่ำกว่า 20,000 – 30,000 บาทต่อเดือน) กลุ่มนี้จะมีลักษณะของการเป็นชุมชนที่พักอาศัยที่ตั้งในพื้นที่ที่มีการทำกิจกรรมเฉพาะหากแต่เป็นกลุ่มที่มีการใช้เวลามากเพื่อเข้าถึงพื้นที่เพื่อการบริการต่าง ๆ (เฉลี่ยประมาณ 10 – 15 นาที)

(8) กลุ่มที่ 8 มีลักษณะของการใช้พื้นที่เพื่อเป็นศูนย์กลางชุมชน มีความหลากหลายในการใช้ที่ดินและอาคารที่สูง หรือเป็นแหล่งชุมนุมของประชาชน

5. สรุปผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาความสัมพันธ์ของปัจจัยระหว่างการสร้างทุนทางสังคมและศักยภาพเชิงพื้นที่ จะเห็นว่า ข้อมูลด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะรายได้โดยเฉลี่ยที่ส่วนใหญ่อยู่ที่ 20,001 – 30,000 บาทต่อเดือน คิดเป็นร้อยละ 27.30 ซึ่งส่งผลต่อการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของทั้งภายในและภายนอกชุมชนที่แตกต่างกัน โดยหากเป็นพื้นที่ภายในชุมชนกลุ่มที่มีรายได้ระดับต่ำจนถึงปานกลาง กิจกรรมภายในชุมชน จะเป็นการพบปะเพื่อนบ้านในละแวกชุมชน การออกกำลังกายและนันทนาการ การซื้อของใช้ในชีวิตประจำวัน การซื้อของใช้ต่าง ๆ อุปกรณ์ยังชีพ ในขณะที่กลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้สูง (รายได้เฉลี่ยตั้งแต่ 30,001 บาทขึ้นไป) มีการเข้าใช้บริการพื้นฐานในด้านต่าง ๆ ส่วนพื้นที่ภายนอกชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมที่พบปะกันในร้านอาหาร ร้านเสริมสวย การให้บริการด้านการเงิน การให้บริการด้านไปรษณีย์ การสาธารณสุข นอกจากนี้ ในด้านทัศนคติที่มีต่อเพื่อนบ้านอยู่ระดับที่ความสำคัญของเพื่อนบ้านนั้นมีความสำคัญในระดับสูง ทั้งด้านการให้ความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้าน

ซึ่งส่วนใหญ่เป็นลักษณะของการฝากบุตรหลาน การช่วยเหลือด้านแรงงานและการคำปรึกษา แต่หากเป็นการให้ความสำคัญแก่ผู้นำชุมชนกลับอยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากกลุ่มหรือผู้นำชุมชนในบริเวณที่กลุ่มตัวอย่างพักอาศัยอยู่นั้นยังไม่เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันมากนัก ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้น อาจมีสาเหตุมาจากการดูแลลูกบ้านอย่างไม่ทั่วถึง หรือการที่มีผู้อาศัยรายใหม่เข้ามาในพื้นที่ จึงมีส่วนทำให้การดูแลของหัวหน้าหรือผู้นำชุมชนไม่ทั่วถึงอย่างที่ควรจะเป็น

นอกจากนี้ บทบาทของหัวหน้าชุมชนในสังคมไทยนั้นเป็นไปในลักษณะของการคัดเลือกตัวแทน เป็นไปในลักษณะของผู้ที่เสียสละเพื่อส่วนร่วม (devotion) และควรมีลักษณะเป็นอาสาสมัคร (volunteer) มากกว่าการดำเนินการเต็มเวลา (full-time job) ซึ่งมีภาระหน้าที่อื่นที่ต้องดำเนินการอยู่แล้ว ซึ่งอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การดูแลโดยหัวหน้าหรือผู้นำชุมชนเป็นไปอย่างไม่ทั่วถึง รวมถึงด้านความพึงพอใจต่อสภาพที่อยู่อาศัย จะเห็นว่า กลุ่มตัวอย่างมีความรู้สึกพึงพอใจในคุณภาพชีวิตในระดับปานกลาง โดยมีความพึงพอใจด้านด้านทัศนคติด้านความพึงพอใจกับชีวิตความเป็นอยู่มากที่สุด เท่ากับ 3.46 นอกจากนี้ และค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ส่วนใหญ่จำเป็นต้องเดินทางโดยการใช้ยานพาหนะ (automobile) รวมถึงการเดินทางด้วยระบบขนส่งสาธารณะ (mass transit) ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถานที่ทำงานและที่พักอาศัยที่ตั้งอยู่ห่างกัน รวมถึงมีแนวโน้มที่จะเลือกใช้ยานพาหนะประเภทจักรยานยนต์ในการสัญจรภายในชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นได้ว่า ชุมชนมีลักษณะของการพึ่งพายานพาหนะ (auto-dependent) มากกว่าการเดินทางด้วยการสัญจรทางเท้าหรือการใช้จักรยานเพื่อการสัญจร (active transport)

โดยจากการวิเคราะห์ศักยภาพเชิงพื้นที่ เพื่อหากลุ่มปัจจัยสามารถจัดกลุ่มทั้งหมด 8 กลุ่ม กลุ่มที่ 2 มีจำนวนตัวอย่างที่แตกต่างกันมากที่สุด 116 ตัวอย่าง ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีลักษณะเฉพาะกลุ่ม (preferences) แต่ไม่มีความแตกต่างมากนัก รวมถึงเมื่อวิเคราะห์ถึงรูปแบบของกลุ่มสามารถทั้งในเชิงสถิติและเชิงพื้นที่ การรวมกลุ่มของกลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มที่มีความต้องการและทัศนคติต่าง ๆ เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ดังนั้น ด้วยความแตกต่างของการจัดกลุ่ม จะสามารถเห็นทัศนคติและความต้องการของแต่ละกลุ่มที่แตกต่างกัน ซึ่งมีผลต่อการนำไปสู่การเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ต่อการสร้างทุนทางสังคม โดยมีความแตกต่างกันทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสังคม

นอกจากนี้ ยังมีแนวทางของการสร้างทุนทางสังคม คือ การสร้างพื้นที่สาธารณะ อาทิ สวนสาธารณะ หรือศูนย์กลางชุมชนที่มีบริบทที่หลากหลายตามปัจจัยเชิงสังคมของแต่ละกลุ่มพื้นที่ด้วย จึงทำให้การสร้างพื้นที่ทุนทางสังคมจะแตกต่างไปตามบริบทของความต้องการ ซึ่งนำไปสู่การวางแผนเมืองให้เข้ากับบริบทของพื้นที่และเป็นพื้นที่สำหรับการส่งเสริมให้เกิดปฏิสัมพันธ์ในชุมชนที่ไม่ใช่เพียงโครงสร้างทางกายภาพ แต่รวมถึงการสร้างสถานการณ์ให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ที่เข้าถึงการใช้ชีวิตประจำวันของคนในชุมชนอีกด้วย

ดังนั้น การสร้างทุนทางสังคมให้เห็นความชัดเจนมากขึ้น ควรทราบถึงการเกาะกลุ่มของผู้อยู่อาศัยซึ่งมีความหลากหลายทางลักษณะเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงปัจจัยดังกล่าวจะสะท้อนไปยังความต้องการ ทัศนคติและความต้องการของกลุ่มต่าง ๆ ที่ควรจะส่งเสริมให้เกิดการสร้างทุนทางสังคมที่เหมาะสมและยั่งยืนต่อไป ซึ่งในปัจจุบันทางเทศบาลมียุทธศาสตร์ในการพัฒนาทรัพยากรคนอยู่แล้ว หากเน้นการพัฒนาชุมชนทางกายภาพและการเข้าถึงที่เอื้อต่อการสร้างทุนทางสังคมในพื้นที่ การจัดหาพื้นที่แสดงความคิดเห็น การจัดกิจกรรมนัดพบ การสนับสนุนและการมอบอำนาจในการตัดสินใจ (empowerment) ในชุมชน รวมถึงการสร้างสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้นำชุมชนและลูกบ้าน จะเป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดการสร้างทุนทางสังคมที่ยั่งยืนต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ได้สนับสนุนทุนวิจัยโครงการ “การเสริมสร้างทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน” (รหัสโครงการ MRG5380) ภายใต้ทุนพัฒนาศักยภาพในการทำงานวิจัยของอาจารย์รุ่นใหม่ (MRG)

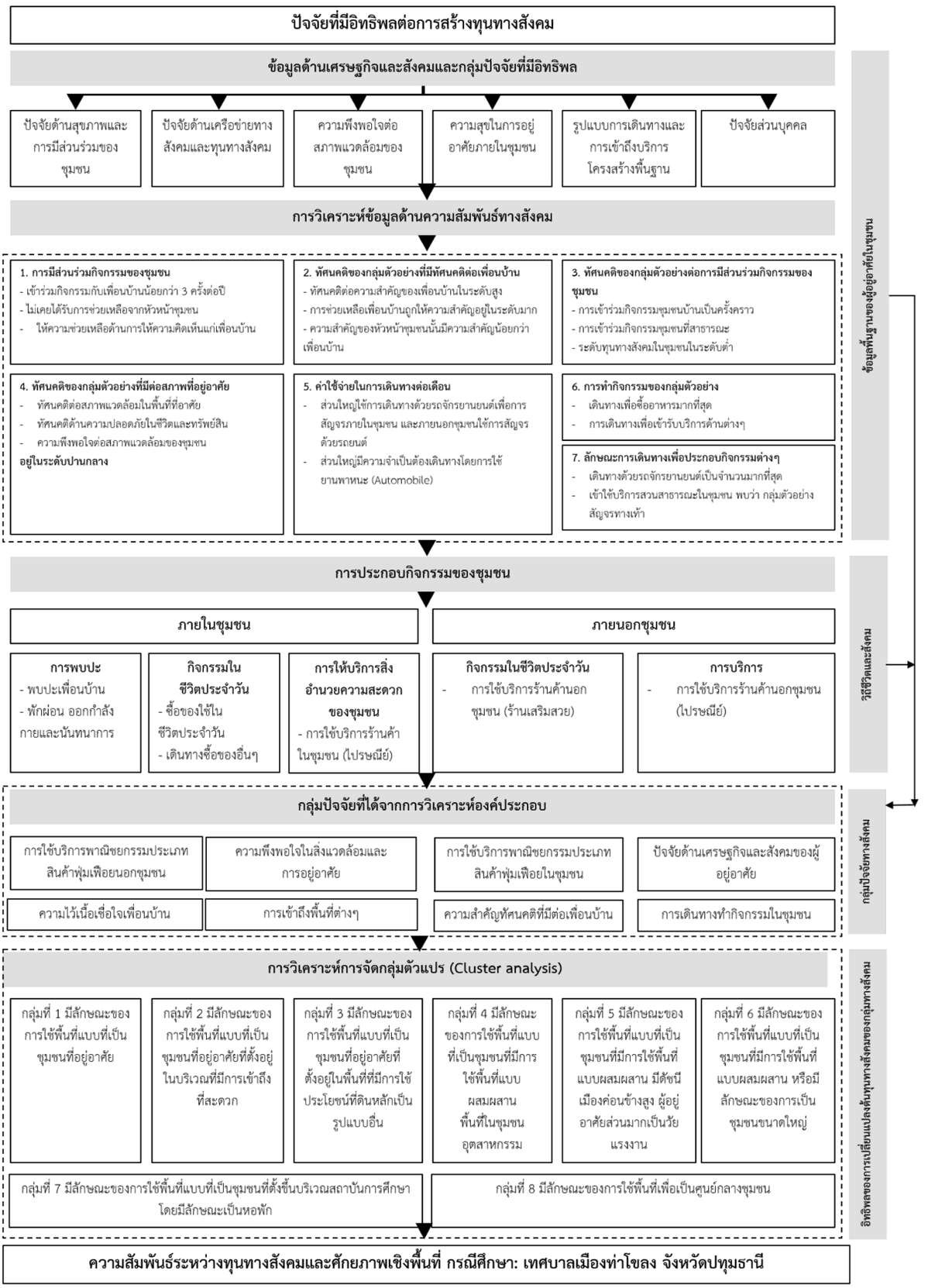

รูปที่ 11 สรุปผลการวิจัย (Result of analysis)

Bibliography

Campbell, J. F., & Shin, M. (2012). *Geographic information system basics (v. 1.0)*. Retrieved from https://2012books.lardbucket.org/pdfs/geographic-information-system-basics.pdf.

Kang, B. (2006). *Effects of open spaces on the interpersonal level of resident social capital: A comparative case study of urban neighborhoods in Guangzhou, China*. Unpublished PhD. Texas A& M University.

Lisnund, N. (2016). Guidelines on promotion of the public space potential in the old districtof Nakhon Ratchasima city. *Journal of Architectural/Planning and studies (JARS), 13*(2), 99-122.

Wood, L. Shannon, T., Bulsara, M., Pikora, T., McCormack, G., & Giles-Corti, B. (2008). The anatomy of the safe and social suburb: An exploratory study of the built environment, social capital and residents' perceptions of safety. *Health & Place, 14*(1), 15-31.

References

Bank of Thailand. (2015). *Annual report 2015, Pursuing sustainable economic well-being.* Retrieved from https://www.bot.or.th/Thai/ResearchAndPublications/Report/DocLib_/Report_2558.pdf.

Carmona, M., Tiesdell, S., Heath, T., & Oc, T. (2003). *Public places urban spaces, The dimensions of urban design* (2nd ed.). Oxford, UK: Architectural Press.

Department of Provincial Administration. (2014). *Population and housing statisitc-Age population ranking*. Retrieved April 25, 2014 from http://stat.dopa.go.th/stat/statnew/upstat_age.php.

Fistola, R. (2011). The unsustainable city. Urban entropy and social capital: the needing of a new urban planning. *Procedia Engineering*, *21*, 976-984. Retrieved from https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877705811049368.

Grootaert, C., & Bastelaer, T. (2002). *Understanding and measuring social capital: A synthesis of findings and recommendation from the social capital initiative* (Social Capital Initiative Working Paper No. 24). Washington, USA.: The World Bank.

Iamtrakul, P., & Klaylee, J. (2018). Sustaining road safety for campus town development: Case study of Thammasat University (Rangsit Campus). *Journal of Architectural/Planning and studies (JARS), 15*(1), 49-67.

Iamtrakul, P., Raungratanaamporn, I., & Shinpiriya, P. (2017). Framework of planning and policy analysis for Transit Oriented Development (TOD) towards sustainable urban development. *Journal of Architectural/Planning and studies (JARS), 14*(1), 95-122.

Li, k., & Lin, B. (2017). Economic growth model, structural transformation, and green productivity in China. *Applied energy*, *187*, 489-500. Retrieved from https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0306261916317068.

Linn, R. L. (2001). *Educational measurement (The American Council on Education).* USA.: Macmillan.

Morrison, T. (2003). *Staff supervision in social care.* Ashford Press: Southampton.

Office of the National Economic and Social Development Board. (1961). *The national economic and social development plan* (The first plan (1961 - 1966): Phase 1). Bangkok, Thailand: Authors.

Office of the Royal Society. (2003). *The Royal Institute Dictionary* [RID], B.E. 1999. Bangkok: Nanmeebooks publication.

Office of Transport and Traffic Policy and Planning. (2004). *Strategic planning (2013-2016), Office of Transport and Traffic Policy and Planning*. Retrieved from http://www.otp.go.th/uploads/files/1472182543-fqich-0wa0i.pdf.

Poomchalit, W., & Suzuki, K. (2018). A Study of the importance of personal interests concerning on urban planning: Case studies in Kyoto City, Japan. *Journal of Architectural/Planning and studies (JARS), 15*(1), 17-34.

Putnam, R. (1993). The prosperous community: Social capital and public life. *The American Prospect, 13*, 35-42. Retrieved from http://prospect.org/article/prosperous-community-social-capital-and-public-life.

Sanyawiwat, S. (1999). *Thai indigenous knowledge.* Bangkok: n.d.